

UNIVERZITET U SARAJEVU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**UTICAJ KREDITNOG RASTA NA EKONOMSKI RAZVOJ
ZEMALJA U REGIONU**

Sarajevo, mart, 2024.

NINA HALEPOVIĆ

U skladu sa članom 54. Pravila studiranja za I, II ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, daje se

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Nina Halepović, student/studentica drugog (II) ciklusa studija, broj index-a 58852 ,
smjer Finansijski menadžment, izjavljujem da sam završni rad na temu:

UTICAJ KREDITNOG RASTA NA EKONOMSKI RAZVOJ ZEMALJA U REGIONU

pod mentorstvom Prof. Dr. Kemal Kozarić izradio/izradila samostalno i da se zasniva na rezultatima mog vlastitog istraživanja. Rad ne sadrži prethodno objavljene ili neobjavljene materijale drugih autora, osim onih koji su priznati navođenjem literature i drugih izvora informacija uključujući i alate umjetne inteligencije.

Ovom izjavom potvrđujem da sam za potrebe arhiviranja predao/predala elektronsku verziju rada koja je istovjetna štampanoj verziji završnog rada.

Dozvoljavam objavu ličnih podataka vezanih za završetak studija (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, datum odbrane rada, naslov rada) na web stranici i u publikacijama Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

U skladu sa članom 34. 45. i 46. Zakona o autorskom i srodnim pravima (Službeni glasnik BiH, 63/10) dozvoljavam da gore navedeni završni rad bude trajno pohranjen u Institucionalnom repozitoriju Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta i da javno bude dostupan svima.

Sarajevo, 17.05.2024.

Potpis studenta/studentice:

SAŽETAK

Prije nego što je došlo do ekonomske krize, bankarski krediti u privrednom sektoru zemalja u tranziciji bilježili su značajan rast. Taj rast kredita donio je brojne prednosti, ali i izazove. Snažna ekspanzija bankarskih kredita pružala je prilike, ali je istovremeno predstavljala i izazov za kreatore ekonomske politike. Brz rast kreditiranja izložio je finansijski sektor i makroekonomiju različitim rizicima. Povećano povjerenje u dugoročnu stabilnost ekonomija u tranzicionim zemljama, posebno u kontekstu pridruživanja Evropskoj uniji, ubrzalo je ekspanziju bankarskih kredita. Kreditiranje u privatnom sektoru bilježilo je značajan porast, što je odraz intenziviranja finansijskih aktivnosti u tim zemljama. Rast kredita uglavnom je bio podržan domaćom štednjom, dok je snažan porast bankarskih depozita rezultirao povjerenjem u bankarski sektor, prilivom novca iz inostranstva i relativno visokim kamatnim stopama na depozite. Iako su depoziti domaćih stanovnika bili glavni izvor finansiranja rasta kredita, prilivi sredstava iz inostranstva, bilo od matičnih banaka ili putem zaduživanja na međunarodnim finansijskim tržištima, postajali su sve važniji.

Ključne riječi: krediti, rast, banka, ekonomski razvoj, država

ABSTRACT

Banking loans to the business sector in transition countries saw a sharp increase prior to the start of the economic crisis. Growth in credit has several benefits and drawbacks. Economic policy makers faced both opportunities and challenges as a result of the significant growth in bank lending. The accumulation of different hazards to financial and macroeconomic stability was favored by faster credit growth. Growing confidence in the long-term sustainable stability of transition nations' economy in the context of EU membership also contributed significantly to the acceleration of the development of banking lending. Accordingly, loans in the private sector saw a sharp rise, which was indicative of these nations' ongoing financial deepening process. The majority of transition countries used both external and domestic funding to expand their credit. The main source of funding for the expansion of bank loans in the private sector was domestic savings flows. Foreign cash inflows, comparatively high deposit interest rates, and increased confidence in the banking industry all contributed to the robust rise of bank deposits. While resident deposits remained the primary source of funding for loan expansion, foreign money inflows—whether from parent banks or through borrowing on global financial markets—were starting to play a bigger role.

Keywords: loans, growth, bank, economic development, state

SADRŽAJ

POPIS SLIKA	III
POPIS TABELA	III
POPIS GRAFIKA.....	IV
1. UVOD	1
1.1. Pojam i predmet istraživanja.....	2
1.2. Svrha i cilj izrade završnog rada	3
1.3. Osnovna hipoteza (hipoteze istraživanja).....	3
1.4. Metodologija izrade završnog rada	4
2. FUNKCIJE BANKE	5
2.1. Funkcija kreditnog posredovanja.....	8
2.1.1. Vrste bankarskih kredita.....	9
2.1.2. Kreditna politika banaka	11
2.1.3. Uslovi odobravanja kredita klijentu	12
2.2. Funkcija snabdijevanja gotovinom klijenta banke	13
2.2.1. Bankomati.....	13
2.3. Uslužna funkcija.....	14
2.4. Preduzetnička funkcija banke	16
3. KREDITNA FUNKCIJA KOMERCIJALNIH BANAKA.....	17
3.1. Upravljanje kreditnim rizikom komercijalnih banaka	17
3.1.1. Izloženost banke kreditnom riziku i donošenje kreditnih odluka	20
3.2. Kreditna analiza - kreditna sposobnost pravnih lica	21
3.3. Kreditna analiza - kreditna sposobnost fizičkih lica	22
3.4. Kreditni multiplikator u funkciji kreiranja novca.....	24
3.5. Testovi na stres u slučaju kreditnog rasta i uticaj na finansijsku stabilnost.....	26
3.6. Orijentacija komercijalnih banaka na domaće depozite	28

3.7. Rizik likvidnosti.....	29
4. UTICAJ KREDITNOG RASTA NA EKONOMSKI RAZVOJ ZEMALJA U REGIONU	30
4.1. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Bosni i Hercegovini.....	34
4.1.1. Doprinos finansijskog sektora ekonomskom razvoju zemlje.....	38
4.2. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Srbiji	39
4.3. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Crnoj Gori	43
4.3.1. Indikatori finansijske stabilnosti kreditnih institucija Crne Gore.....	46
4.4. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Hrvatskoj	48
4.4.1. Poslovanje kreditnih institucija u Hrvatskoj.....	50
4.5. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Albaniji	52
4.6. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Makedoniji.....	55
5. ZAKLJUČAK	58
REFERENCE.....	60

POPIS SLIKA

Slika 1. Usluge koje pruža savremena banka.....	7
Slika 2. Okvir za stres test.....	27
Slika 3. Koraci u provođenju stres testa	28

POPIS TABELA

Tabela 1. Rizična klasifikacija klijenata	23
Tabela 2. Standard & Poor's rizična klasifikacija klijenata	23
Tabela 3. Rast BDP-a (godišnji %)	33
Tabela 4. Kreditnu aktivnost stanovništva u BiH (2017-2023)	38
Tabela 5. Indikatori finansijske stabilnosti kreditnih institucija u Crnoj Gori.....	46

Tabela 6. Ključni pokazatelji poslovanja kreditnih institucija u Hrvatskoj (%)	51

POPIS GRAFIKA

Grafik 1. Domaći krediti banaka privatnom sektoru (% BDP)	32
Grafik 2. Domaći krediti banaka privatnom sektoru (% BDP)	34
Grafik 3. Domaći kredit koji obezbeđuje finansijski sektor (% BDP-a)	35
Grafik 4. Godišnji rast BDP-a Bosne i Hercegovine	36
Grafik 5. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Bosni i Hercegovini	37
Grafik 6. Domaći krediti banaka privatnom sektoru Srbije	40
Grafik 7. Godišnji rast BDP-a Srbije	41
Grafik 8. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Srbiji	42
Grafik 9. Domaći krediti banaka privatnom sektoru Crne Gore	44
Grafik 10. Godišnji rast BDP-a Crne Gore	45
Grafik 11. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Crnoj Gori	45
Grafik 12. Domaći krediti banaka privatnom sektoru Hrvatske	48
Grafik 13. Godišnji rast BDP-a Hrvatske	49
Grafik 14. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Hrvatskoj	50
Grafik 15. Domaći krediti banaka privatnom sektoru Albanije	53
Grafik 16. Godišnji rast BDP-a Albanije	54
Grafik 17. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Albaniji	55
Grafik 18. Domaći krediti banaka privatnom sektoru Makedonije	56
Grafik 19. Godišnji rast BDP-a Makedonije	56
Grafik 20. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Makedoniji	57

1. UVOD

U modernom današnjem svijetu sistemi koji se koriste u bankarskom sektoru predstavljaju osnovu na kojoj se razvija ekonomija svake od država. Prosperitet države je u bliskoj vezi sa bankarskim sistemom pa su principi bankarskog poslovanja od izuzetnog značaja, te se njihovom istraživanju i proučavanju posvećuje ozbiljna pažnja. Efikasno i pravilno razvijen bankarski sistem predstavlja svojevrsni vid garancije ekonomskog napredovanja države u globalnom smislu, a posmatrano sa tačke gledišta pojedinačnog građana predstavlja pouzdanog i sigurnog partnera fizičkim licima. Dobro osposbljen, edukovan i ažuran kadar u bankarskom sistemu je neophodan kako bi se građanima omogućilo da na lak i jednostavan način ostvare pravo na kredit ne uzimajući u obzir namjenu traženog kredita, te da i nakon odobravanja kredita klijenti zadrže povjerenje u banku i njen sistem poslovanja.

Sistemi u bankama igraju ključnu ulogu u procesu privrednog razvoja i razvoja društva svake od država. Uloga banaka je značajna u samom obavljanju platnog prometa, pružanju bezbjednosti socijalne kohezije (npr. garantovanje da će mladi bračni parovi dobiti priliku da se stambeno osamostale), te omogućavanju sigurnosti u štedne proizvode, raspoloživost kredita je možda i ključna uloga koju osiguravaju banke. Povjerenje, štednja, platni promet i funkcija banaka na kreditnom tržištu predstavljaju osnovne mehanizme putem kojih bankarski sistemi ostvaruju indirektan pozitivan efekat na razvoj određene zemlje.

Tradicionalne finansijske i ekonomske teorije generalno zanemaruju socijalnu, dinamičku (finansijski acelerator) i informacijsku ulogu bankarskih sistema. U centar svake teorije uglavnom se stavlja samo veza između proizvodnje i novca. Uvažena i učestala je pretpostavka da država, odnosno centralna banka ima apsolutnu kontrolu nad proizvodnjom svakog oblika novca. Pri tome su zanemarene finansijske inovacije, varijacije novčanog obrtaja i rizici, tako da opsežnije izučavanje funkcije banaka nije bilo ni potrebno. Monetarna teorija cijelog XX stoljeća je obilježena upravo ovakvim modelima.

S druge strane, oduvijek su se isticali autori koji su se izdvajali izvan glavnog toka ekonomske misli i čije su ideje ukazivale na daleko značajniju funkciju banaka i kredita od one koju se predstavljale glavne tradicionalne teorije. Jedan od takvih autora bio je i Hyman Minsky koji je, pored karijere akademskog ekonomiste, dugi niz godina vršio funkciju direktora banke "Mark Twain" iz St. Louisa. Šezdesetih godina prošlog stoljeća Minsky je predstavio teoriju prema kojoj finansijski ciklusi dominantno određuju cikluse nacionalnih gospodarstava. Prema njegovoj teoriji, ciklus započinje fazom uzbuđenja u kojoj neki značajan historijski događaj - politička promjena ili inovacija, počnu privlačiti pozornost ulagača (samim tim i njihov novac). Nakon toga slijedi uspon koji konačno završava erupcijom i profitiranjem. Nakon što većina učesnika na tržištu shvati da se skupljanje profita bliži kraju, uslijedit će faza panike i depresije koja traje do novog vanskog šoka koji će ponovo promijeniti klimu na finansijskim tržištima.

Prema autoru Cassidy (2008, str. 31) Minsky se zalagao za to da njegova hipoteza finansijske nestabilnosti ukazuje na potrebu za novom ekonomskom politikom. Međutim, on nije uspio detaljno elaborirati kako bi ta nova politika trebala izgledati. U današnje vrijeme postoji prilično rašireno shvatanje i vjerovanje da kreditni ciklusi predstavljaju važnu odrednicu cjelokupnog poslovnog ciklusa. Dakle, može se reći da su krediti veoma značajni faktori nivoa, rasta ali i variranja proizvodnje, zaposlenosti i finansijskog napretka zemalja.

1.1. Pojam i predmet istraživanja

Riječ kredit dolazi od latinske riječi *creditum* što označava kredit ili zajam, odnosno od riječi *credo, credere* ili vjerovati. Fraza kredit može se objasniti kao oblik finansijskog ulaganja kod kojeg je najvažniji faktor povjerenje koje je ključno prilikom formiranja kreditnog odnosa. „Kreditni odnos se zasniva između kreditora i dužnosnika u situacijama kada kreditor svoja sredstva nastoji što bolje iskoristiti, a dužnosnik ima potrebu za momentalnim sredstvima u trenutnoj situaciji kako bi finansirao neku gospodarsku aktivnost od koje u budućnosti očekuje prihode na osnovu kojih će moći vraćati kreditoru sredstva koja je iskoristio. Kreditni odnos traje onoliko dugo dok druga strana ne izmiri svoje kreditne obaveze“ (Božina, 2004, str. 72).

Finansijska institucija koja posjeduju ulogu povezivanja štednje i potrošnje jeste banka. Banka prima štednju pojedinaca, većih ili manjih klijenata, te tu štednju dalje plasira pojedincima u obliku kredita. Banka je u suštini lokacija gdje se susreću ponuda i potražnja za kreditom. Okrupnivanjem manjih iznosa štednje svojih klijenata, banka postaje sposobna da daje veće iznose kredita drugim klijentima.

Cijena kredita jeste kamatna stopa. Banka pored kamatne stope svojim klijentima može naplaćivati i naknadu. Najčešći oblik naknade za obradu kredita obično je izražen kao postotak ukupnog iznosa kredita. Efektivna kamatna stopa na kredit predstavlja kamatnu stopu koju bi klijent platio kada bi svi troškovi kredita bili objedinjeni u jedan ukupni kamatni trošak. Na visinu efektivne kamatne stope, pored redovne kamatne stope, utiču i naknade koje klijent plaća banci tokom procesa odobravanja kredita, trajanje perioda otplate kredita, te visina eventualno potrebnog garantnog depozita ili učešća, i drugi slični faktori. Prema Gregorek i Vidaković (2011, str. 59) efektivna kamatna stopa je jako važna prilikom ugovaranja poslova sa zainteresiranim jer svaki klijent ima različita shvatanja. Drugim riječima, nekim klijentima je na primjer vrlo važno da plate što manju naknadu za kredit dok je nekima u cilju da izdvoje što manje novca za kamatu. Prilikom poslovanja sa klijentima od izuzetne je važnosti poznavati i prepoznati na šta je klijent osjetljiv i upravo na osnovu toga kreirati strukturu proizvoda koja će klijentu najbolje odgovarati.

Kreditni rast sam po sebi podrazumijeva povećanje kreditnog zaduženja privatnih sektora, javnih ustanova, institucija i pojedinaca. Kreditni rast se može objasniti i kao mogućnost da potrošači posuđuju više novca iz banaka, samim time mogu i trošiti i ulagati više u

različitim pravcima. Kreditni rast posjeduje tendenciju povećanja cijena imovine, pri čemu se misli na nekretnine i dionice, a time se može ojačati i neto vrijednost javnosti. Kreditni rast pruža mogućnost potrošnje i investicija što dalje može povećati i stvarati nova radna mjesta i konačnici proširiti prihode i dobit.

1.2. Svrha i cilj izrade završnog rada

U okviru izrade ovog rada mogu se izdvojiti dva osnovna cilja - naučni i društveni cilj. Naučni cilj u smislu objašnjena samog pojma kreditnog rasta u skladu sa korištenom literaturom s polja ekonomije i finansija, obrazlaganja s naučne strane na koje načine kreditni rast može dovesti do promjena ekonomske situacije zemalja, te teoretskog objašnjenja šta sve može dovesti do samog kreditnog rasta i koje su posljedice istog.

Društveni cilj izrade ovog završnog rada jeste prikazati trenutnu kreditnu atmosferu u zemljama našeg regiona, te do koje mjere se desio kreditni rasta, zbog čega i na koje načine isti utiče na ekonomski razvoj zemalja regiona.

U završnom radu istražuje se fenomen naglog porasta kredita koje daje banka u privatnom sektoru, on je bio prisutan u zemljama regiona prije ekonomske krize, posebno u onim zemljama koje su sprovele reforme privrednog sistema. Rad ukazuje na probleme koji su se pojavili nakon perioda rasta kredita, uključujući porast nezaposlenosti, povećanje uzajamnih potraživanja, pad vrijednosti imovine u bilansima firmi, kao i rast njihovih gubitaka. Takođe, rad objašnjava kako je kreditna ekspanzija doprinijela akumulaciji makroekonomskih i finansijskih rizika.

Razmatraju se dvije dimenzije finansijske stabilnosti:

- Mikrodimenzija – sagledava rizike iz perspektive pojedinačnih finansijskih institucija.
- Makrodimenzija – analizira rizike iz perspektive cjelokupnog finansijskog sistema zemlje sa ciljem procjene sistemskog rizika.

U radu se analiziraju faktori kreditne aktivnosti komercijalnih banaka koji su uzrokovali rast kredita u zemljama regiona i dokazuje se veza između kreditnog rasta i ekonomskog razvoja tih zemalja. Kreditni rast imao je pozitivne efekte na finansijski sektor u cjelini. Glavni cilj rada je da istakne potrebu za mjerenjem kreditnog rasta u cilju svođenja potencijalnih rizika na minimum.

1.3. Osnovna hipoteza (hipoteze istraživanja)

Osnovna hipoteza glasi:

H1: Uloga komercijalnih banaka kao finansijski intermedijator da naprave balans između održivog kreditnog rasta i upravljanja rizicima kako bi bili u funkciji podrške klijentima i prevencije rasta NPL (rast nelikvidnih kredita).

Izvedene hipoteze:

H2: Komparacija kreditnog rasta Bosne i Hercegovine sa zemljama u regionu, dokazuje da je ponašanje komercijalnih banaka identično u cijelom regionu, prisutnost neadekvatnog upravljanja rizicima.

H3: Uticaj testova na stres na finansijsku stabilnost u slučaju kreditnog buma u zemljama u regionu i BiH. Pomoću testova na stres moguće je pratiti kreditni rast i na taj način preduhitriti negativne posljedice prekomjernog kreditnog rasta.

1.4. Metodologija izrade završnog rada

U pisanju rada analizirat će se relevantna literatura iz oblasti koja je predmet istraživanja. Uzimajući u obzir karakter teme rada koristit će se literatura multidisciplinarnog ekonomskog i finansijskog spektra a obuhvatać će radove koji su rezultat kontrolnih studija ili pregledne radove sa sličnom tematikom.

U cilju potpunijeg uvida u ovaj problem, vršit će se pretraživanja preko interneta kako bi u rad bile unešene najnovije, kao i najznačajnije informacije iz ove oblasti. Kako bi se postigao odgovarajući cilj, odnosno izradio rad koji će zadovoljiti postavljene ciljeve, moguće je primijeniti različitu metodologiju, a od izbora metoda uveliko će zavisiti i kvalitet rada.

Tokom istraživanja literature analizirala sam knjige, publikacije, različite članke o navedenoj temi, kao i izvore s interneta. Kako bi se naučno izučio, objasnio i shvatio predmet istraživanja, neophodno je primijeniti naučne postupke poznate kao "naučna metoda". Prilikom testiranja postavljenih hipoteza korišćene su različite metode, kao i njihove kombinacije:

- Induktivna metoda: Na osnovu analiziranja jednostavnih zaključaka dolazi se do opštih zaključaka, od zapažanja konkretnih slučajeva do opštih zaključaka.
- Deduktivna metoda: Iz opštih sudova izvode se posebni i pojedinačni zaključci. Ova metoda se koristi za objašnjenje činjenica i zakona, predviđanje budućih događaja, otkrivanje novih činjenica i zakona, dokazivanje teza, provjeravanje hipoteza i naučno izlaganje.
- Metoda analize: Naučno istraživanje putem raščlanjivanja složenih pojmova, sudova i zaključaka na jednostavnije sastavne dijelove.
- Metoda sinteze: Naučno istraživanje i objašnjavanje stvarnosti putem spajanja jednostavnih sudova u složenije.

- Metoda dokazivanja: Kombinuje skoro sve metode i posebne metodičke postupke kao što su analiza i sinteza, generalizacija i specijalizacija, indukcija i dedukcija, apstrakcija i konkretizacija. Cilj je utvrditi tačnost neke spoznaje.
- Deskriptivna metoda: Postupak jednostavnog opisivanja ili očitavanja činjenica, procesa i predmeta u prirodi i društvu, te njihovih empirijskih potvrđivanja odnosa i veza, bez naučnog tumačenja. Koristi se u početnoj fazi istraživanja.
- Komparativna metoda: Postupak poređenja istih ili srodnih činjenica, pojava, procesa i odnosa, kako bi se utvrdile njihove sličnosti i razlike u ponašanju i intenzitetu.

2. FUNKCIJE BANKE

Sam pojam "banka" svoje ligvističke i etimološke korijene vodi iz talijanske riječi *banco*, francuske *banque* i engleske *bank*, a u direktnom prevodu znači "klupa" ili "pult za promjenu novca". Historija bankarstva je usko povezana sa historijom novca. Sam razvoj bankarstva potekao je iz evolucije bankarskih operacija, prvenstveno depozitnih i kreditnih poslova, koje definišu osnovnu institucionalnu funkciju banke kao finansijskog preduzeća. (Bjelica, 2001, str. 19).

U periodu starog vijeka, u civilizacijama Sumera, Asiraca, u Vavilonu, na Kipru, kod Egipćana i starih Grka postojali su kreditni, mjenjački i založni poslovi. Primarni oblici ovi poslovnih aktivnosti bili su usko povezani sa religioznim hramovima antičkog svijeta, što je još i tada dalo doprinos razvijanju poljoprivrede i trgovine. Tokom VII i V stoljeća p.n.e. zabilježena je pojava prvih privatnih kuća *Igibi* i *Murašu* a one su čuvale i skladištile robu (žita, hrane, zlata i dragocijenosti), i davale je u najam drugim ljudima. Potvrde o deponovanim proizvodima su korišćene za obračunavanje i plaćanje, dok su pozajmice bile odobrene uz visoke (zelenaške) kamate. Te kuće su nazivane tezauri, što je izvor izraza "teaurisanje", koji označava povlačenje, skladištenje i čuvanje robe i novca. (Vučić, 2003, str. 37).

Banka se u savremeno doba posmatra kao poslovna jedinica - preduzeće koje obezbjeđuje bankarske usluge u svrhu profita. Zbog različitih uslova u kojima je bankarstvo evoluiralo širom svijeta, razvile su se različite definicije banaka. Na primjer, u Engleskoj se banka smatra institucijom koja se pretežno bavi emitovanjem novca, dok u Njemačkoj banke karakterišu aktivnosti na berzi i učestvovanje u novčanim špekulacijama.

Široko prihvaćena definicija banke opisuje je kao finansijsku instituciju koja se bavi poslovima vezanim za novac i kredite, kao što su prihvatanje depozita, davanje kredita, posredovanje u kreditnim poslovima i obavljanje drugih finansijskih transakcija u ime svojih klijenata. Autori Rose i Hudgins (2005, str. 7-8) utvrdili su da se banka može definisati i u smislu:

1. Bankarske ekonomske funkcije u privredi obuhvataju prenos sredstava od osoba koje imaju štednju do zajmoprimaca i plaćanja za robe i usluge koje se razmenjuju.
2. Od samog nastanka, banke pružaju raznovrsne usluge klijentima, uključujući odobravanje zajmova kompanijama, pojedincima i državama, trgovanje hartijama od vrijednosti, organizovanje i garantovanje emisija hartija od vrednosti, pružanje osiguranja, planiranje finansija.
3. Pravni okviri za postojanje banaka su uspostavljeni kako bi omogućili državnu kontrolu nad bankarskim poslovanjem. Krajem XIX vijeka, u Sjedinjenim Američkim Državama, banka je bila definisana kao bilo koja kompanija koja pruža usluge deponovanja sredstava koja se mogu povući na zahtjev (čekom ili elektronskim transferom) i odobravanja komercijalnih ili poslovnih zajmova. Kasnije, kako bi se bankarstvo razlikovalo od drugih finansijskih institucija koje su postale sve aktivnije u posljednjim decenijama, Federalna korporacija za osiguranje depozita (FDIC) definisala je banku kao bilo koju instituciju koja može aplicirati za osiguranje depozita koje ona nadgleda.

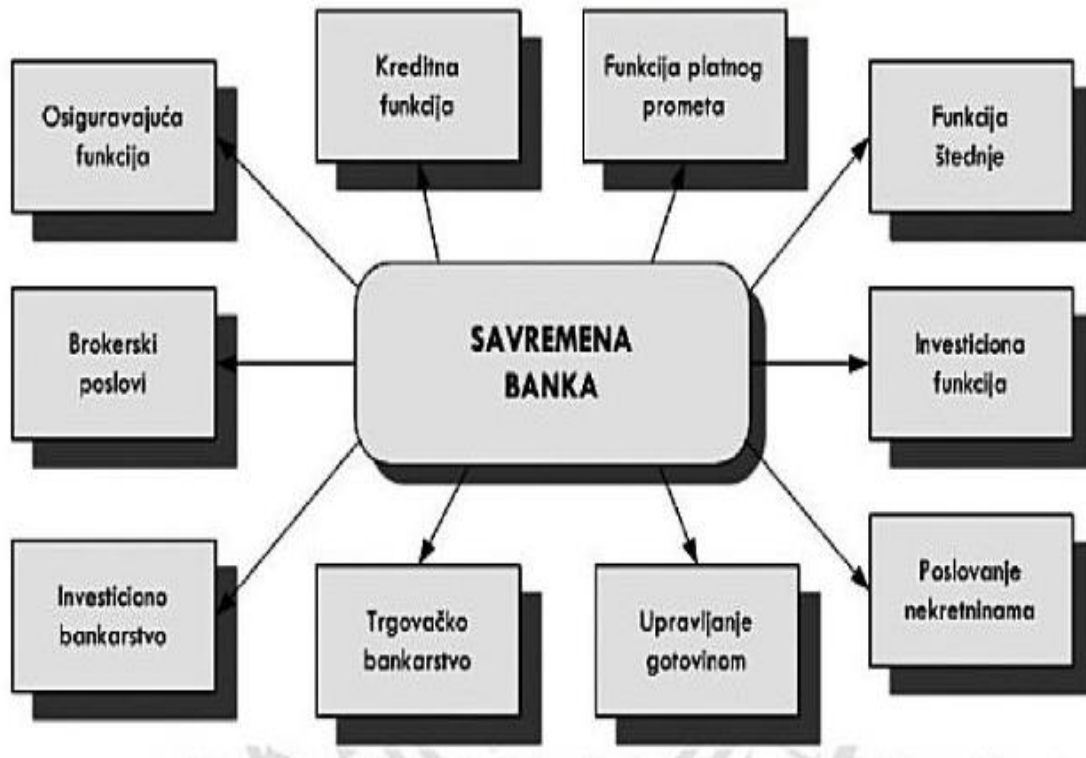
Bankarstvo se definiše prema vrsti i obimu bankarskih aktivnosti i institucija, što čini osnovu bankarskog sistema. Njihova uloga i značaj su usko povezani sa novcem i kreditom, ključnim elementima kontinuiteta u proizvodnji, budući da je njihova svrha osigurati adekvatan protok novca i kredita koji podržavaju proces reprodukcije.

Kroz historiju, razvoj banaka je bio uslovljen karakteristikama i oblicima proizvodnje i reprodukcije, što je zahtjevalo konstantno prilagođavanje funkcija i organizacije banaka. Ipak, osnovna svrha i koncept banke kao posrednika u finansijskim transakcijama ostali su nepromenjeni. Tokom vremena, jedina stalna karakteristika koja se vezuje za definiciju banke jeste da je ona institucija koja se bavi novčanim i kreditnim poslovima. Glavna uloga banke kao posrednika je prikupljanje i usmjeravanje sredstava radi odobravanja i uzimanja kredita.

Osnovni poslovi svake banke su slijedeći (prikazano na slici 1.):

1. Prikupljanje depozita i pribavljanje sredstava
2. Kreiranje novca i odobravanje kredita
3. Obavljanje platnog prometa

Slika 1. Usluge koje pruža savremena banka

Izvor: Rose P., Hudgins S.C. - *Bankarski menadžment i finansijske usluge, Data status, Beograd, 2005, str. 12.*

Prikupljanje depozita predstavlja osnovnu aktivnost banke, jer na taj način banka stiče sredstva koja služe kao osnova za stvaranje novca i odobravanje kredita. Kreditni kapacitet banaka u obimu i strukturi uglavnom je određen depozitima privrede i stanovništva, uz dodatak sredstava prikupljenih od drugih banaka. Iako se ovi poslovi u bankarskom jeziku nazivaju "pasivni" jer banka u njima deluje kao dužnik, njima se mora posvetiti odgovarajuća pažnja u svakodnevnom poslovanju banaka.

Kreiranje novca i odobravanje kredita predstavljaju karakterističan mehanizam funkcionisanja banaka, gde banka, zahvaljujući finansijskom kapacitetu koji posjeduje, proširuje svoj kreditni obim kroz proces kreditno-monetarne multiplikacije. Stvaranje novca u bankama predstavlja sekundarnu emisiju, čiji je osnovni element primarni novac koji centralna banka izdaje kroz primarnu emisiju poslovnim bankama. Postoji raznovrsnost načina kojima centralna banka upravlja sekundarnom emisijom banaka, uključujući kontrolu nivoa obavezne rezerve, odnosno sredstava koja banke moraju držati neaktivna na svojim računima.

U zemljama koje su prošle tranziciju s naprednim finansijskim tržištima, kontrola se sprovodi posredno, putem emisije i povlačenja hartija od vrijednosti, a ne direktnim mjerama. Glavni razlog postojanja banke jeste prikupljanje sredstava od onih koji trenutno ne koriste ista, kako bi ih dalje plasirala onima kojima su potrebna. Takođe je važno istaći

da banka putem mehanizma stvaranja sredstava i odobravanja kredita može promeniti prirodu određenih sredstava kroz ročnu transformaciju. Na primer, dio kratkoročnih sredstava može biti plasiran dugoročno, uzimajući u obzir likvidne granice banke i potencijalne rizike da adekvatno odgovori na dospjele finansijske obaveze.

Poslovi platnog prometa uobičajeno se u potpunosti obavljaju preko bankarskog sistema. Ove transakcije značajno utiču na kreditni kapacitet banaka i njihovo cjelokupno poslovanje, zavisno od obima i relativnog učešća u ukupnim sredstvima kojima banka raspolaže, prikupljenim na druge načine.

U današnjem savremenom dobu, banke su znatno proširile svoj asortiman proizvoda i usluga, kao što je ilustrovano na Slici 1, s ciljem obezbeđenja profitabilnog poslovanja kroz dodatne usluge, te se trude da zadovolje potrebe klijenata spajajući različite finansijske usluge, istovremeno se suočavajući s rastućom konkurencijom nebankarskih finansijskih institucija. Gledajući iz perspektive organizacije banaka, može se primijetiti jasna distinkcija između organizacije poslovne banke u hijerarhijskom smislu.

U organizacijama, određeni bankarski poslovi obično se grupišu i sprovode kroz specifične organizacione jedinice unutar banke, kao što su sektori, direktorati i odeljenja. Tokom razvoja bankarskih sistema i organizacija banaka, došlo je do promena u načinu organizovanja i upravljanja pojedinim organizacionim segmentima koji se bave specifičnim bankarskim aktivnostima.

U pogledu hijerarhije ili teritorijalne organizacije, poslovna banka ima različite poslovne jedinice: centralu banke, glavne filijale, filijale, ekspoziture i šaltere. Ovakva organizacija ima za cilj specijalizaciju pojedinih poslovnih jedinica za određene aktivnosti, kao i direktnu interakciju s klijentima na teritoriji koju pokrivaju. Na vrhu hijerarhije nalazi se centrala banke, gde se obično nalazi menadžment, centralni računar, sektori ili odseci za pravne i administrativne poslove, interna kontrola i revizija banke.

Hadžić (2009, str. 24) opisuje filijale kao organizacione dijelove koji su geografski odvojeni od centralnog sjedišta, imajući određeni stepen autonomije u radu, iako nisu samostalni pravni subjekti i ne posjeduju sopstveni bankovni račun. Ekspoziture su bankarske jedinice osnovane na lokacijama koje su od interesa za banku zbog privrednog potencijala za pružanje bankarskih usluga, a gde nije opravdano otvaranje filijale.

2.1. Funkcija kreditnog posredovanja

Sve poslovne banke imaju primarni zadatak prikupljanja viška finansijskih sredstava od onih koji imaju novčane rezerve s jedne strane, i njihovo plasiranje onima kojima su sredstva potrebna, s druge strane. Zbog toga su banke poznate kao depozitno-kreditne institucije, jer se veći dio sredstava i dalje prikuplja putem depozita, dok su plasmani

uglavnom u obliku kredita, iako se sve više ulaže i u nekreditne oblike plasmana. Kreditiranje klijenata spada u aktivne poslove banaka.

Kredit je oblik finansijskog aranžmana gdje banka, kao povjerilac, daje određeni iznos novčanih sredstava klijentu - dužniku, uz definisanje ključnih uslova kao što su kamatna stopa, rok otplate i obaveza vraćanja pozajmljenog iznosa uz ugovorenu kamatu. (Dušanić, 2003, str. 174).

U kreditnom posredovanju, ključna je uzajamna povezanost između banke, kao povjerioca, i klijenta, kao dužnika, koja se temelji na povjerenju. Važno je istaći historijski razvoj kredita, kako je opisano u uvodnom dijelu ove studije, gdje je kredit nastao kao zajam u obliku roba, a kasnije je evoluirao u gotovo isključivo pozajmljivanje finansijskih sredstava.

Prema autorima Đukić *et al.* (2003, str. 130) u savremenim privrednim uslovima kredit ima slijedeće funkcije:

- Mobilizaciona uloga - Primarna svrha kredita je efikasna alokacija sredstava koja su prikupljena kao viškovi.
- Osiguranje kontinuiteta reprodukcije - Kreditiranje omogućava kontinuitet u proizvodnji, povećava proizvodnju i reguliše tržišnu ponudu i potražnju.
- Regulacija ponude i potražnje na tržištu - Davanje kredita klijentima bez trenutne platežne moći stabilizuje tržište, smanjuje zalihe i stabilizuje cene.
- Pružanje likvidnosti i stabilnosti u privredi - Kredit pruža mogućnost prevladavanja sezonskih fluktuacija u proizvodnji i izjednačava razlike između prodaje proizvoda i njihove naplate.
- Podsticanje međunarodne ekonomske razmene - Kredit je ključan za podsticanje izvoza i povećanje konkurentnosti nacionalne privrede.
- Ublažavanje regionalnih dispariteta - Kredit doprinosi prevazilaženju razlika u razvijenosti između različitih regiona.
- Kontrolna funkcija – Tokom selekcije klijenata, postavljanja uslova za odobravanje kredita, i kontinuiranog praćenja tokom perioda otplate, banka vrši nadzor nad poslovnim subjektima.

2.1.1. Vrste bankarskih kredita

U modernim okolnostima, kreditno posredovanje je nedvojbeno postalo jedna od osnovnih uloga banaka, iako je u nedavnoj prošlosti došlo do raznolikosti u ponudi bankarskih

usluga i poslova. Krediti su postali široko rasprostranjeni proizvodi, visoko standardizovani i namenjeni različitim svrhama.

Na osnovu različitih kriterija krediti se mogu razvrstati na slijedeći način:

1. Prema obliku u kojem se kredit daje:

- Naturalni kredit - Kredit koji se daje u obliku realnog dobra, najčešće poljoprivrednog proizvoda, i predstavlja najstariji oblik kredita.
- Robno-novčani kredit - Kredit koji se odobrava u robi, a vraća u novcu, najčešće se koristi između kompanija.
- Novčani kredit - U savremenim uslovima, ovo je kredit koji se daje i vraća u novcu.

2. Prema namjeni, odnosno prema upotrebi:

- Potrošački krediti - Krediti namijenjeni potrošačima koji povećavaju njihovu platežnu moć i indirektno podstiču rast proizvodnje povećanjem platežno sposobne tražnje.
- Proizvođački krediti - Krediti namijenjeni proizvođačima koji direktno utiču na povećanje proizvodnje, i dalje se dijele na:
 - Kredite za obrtne namjene - Krediti za finansiranje redovnog procesa proizvodnje.
 - Investicione namjene - Krediti namijenjeni za kupovinu osnovnih sredstava ili izgradnju proizvodnih pogona.

3. Prema kriteriju ročnosti:

- kratkoročni krediti - odobravaju se sa rokom vraćanja do dvije godine
- srednje ročni krediti - odobravaju se na rok otplate od 2 do 10 godina
- dugoročni krediti - rok otplate je preko 10 godina.

4. Prema kriteriju ko je povjerilac:

- privatne
- bankarske
- javne
- domaće
- inostrane

5. Prema kriteriju ko je korisnik kredita:

- industrijski
- komunalni
- zanatski
- državni

- trgovački

6. Prema kriteriju obezbjeđenja kredita:

- Lični ili personalni krediti - Krediti koji se odobravaju fizičkom licu ili preduzeću bez potrebe za specifičnim obezbjeđenjem, a mogu se nazvati i blanko kreditima ili otvorenim kreditima.
- Pokriveni ili osigurani krediti - Krediti koji imaju realno obezbjeđenje u obliku vrijednosti koje se mogu koristiti za namirenje duga u slučaju neispunjavanja obaveze. Ovi oblici obezbjeđenja uključuju hipotekarne, založne i garancijske kredite.

7. Prema kriteriju kamate:

- kamatni - Krediti koji uključuju otplatu zajedno s obračunatom kamatom i troškovima zajma.
- beskamatni - Krediti koji ne naplaćuju kamatu, već određuju cijenu na alternativan način.

8. Prema kriteriju povlačenja kredita:

- jednokratni - krediti isplaćeni u jednoj transakciji
- sukcesivni - krediti isplaćeni u više rata.

2.1.2. Kreditna politika banaka

Svaka banka, uz sve osnovne i jasno definisane principe bankarskog poslovanja, također mora slijediti osnovna načela kreditne politike. Ova pravila mogu biti opšta i specifična (Dušanić, 2003, str. 176-178). Opšti principi kreditne politike banaka, koji se primjenjuju na sve banke i sve vrste kredita, obuhvataju:

- Raznolikost plasmana u različite sektore privrede radi smanjenja rizika, osim u slučaju specijalizovanih banaka koje se fokusiraju na određene sektore.
- Zahtjevanje sopstvenog učešća klijenata pri apliciranju za kredit prilikom investiranja ili obezbeđenja sredstava za obrtna sredstva.
- Stroga formalna procedura za utvrđivanje uslova kreditiranja.
- Zahtjev za finansijskim izveštajima klijenta za prethodnih godinu dana.
- Obezbeđenje plana otplaćivanja kredita i plana kvartalnih prihoda klijenta.
- Nadgledanje i kontrola korištenja kredita.

Specifične principe kreditne politike, koji važe za pojedine banke i pojedine vrste kreditnih poslova, predstavlja slijedeće:

- Postavljanje granica za kratkoročne kredite, obično ne duže od 90 dana.
- Definisanje maksimalne vrijednosti kredita u odnosu na vrednost zaloge.
- Usaglašavanje opsega plasmana za dugoročne svrhe.
- Ograničavanje roka kreditnih linija na godinu dana, uz opciju ponovnog ugovaranja (revolving).
- Primjena posebnih ograničenja za specifične namjene, kao što su potrošački krediti, investicioni krediti, itd.

2.1.3. Uslovi odobravanja kredita klijentu

U modernom poslovanju banaka, proces odobravanja kredita postao je visoko standardizovan, što olakšava obradu zahtjeva i skraćuje proceduru. Da bi fizičko ili pravno lice dobilo odobrenje za kredit, mora zadovoljiti niz opštih i specifičnih uslova koje banka zahtjeva.

Pravna sposobnost klijenta je jedan od osnovnih uslova za odobravanje kredita. Ona se provjerava putem dokumentacije. U većini slučajeva, posebno kada je klijent već prisutan u banci, utvrđivanje pravne sposobnosti ne predstavlja problem.

Izuzetno bitan faktor je sposobnost klijenta da uspješno obavlja posao za koji je zatražio kredit i da istovremeno vrati kredit prema dogovorenim uslovima. Za procjenu ove sposobnosti koristi se posebna analiza kreditne sposobnosti, koja uzima u obzir sljedeće kriterijume:

- karakteristike tražioca kredita
- sposobnost plaćanja
- veličina kapitala ili bogatstva
- uslovi obezbjeđenja kredita
- uslovi poslovanja tražioca.

Egzistira opsežan skup zahtjeva koje fizičko ili pravno lice treba ispuniti kako bi zadovoljilo kriterijum kreditne sposobnosti, uključujući postizanje pozitivnih poslovnih rezultata, odsustvo nepokrivenih gubitaka i prisustvo kvalifikovanog osoblja, kao i redovno izmirenje dospjelih obaveza. Da bi se stekao jasan uvid u aplikanta i njegovu sposobnost za kredit, neophodno je sprovesti analizu ukupnih prihoda i rashoda.

Posebni zahtjevi obuhvataju svrhu korištenja sredstava, učešće aplikanta, depozite, obezbeđenje, modalitete otplate kredita i slično. Proces kreditiranja obuhvata sve pravne i ekonomske aktivnosti koje aplikant i banka preduzimaju kako bi odobrili, upotrebili i vratili kredit. Ovaj proces varira u zavisnosti od namjene i trajanja kredita, pri čemu

dugoročni investicioni krediti obično traže najdužu i najkomplikovaniju proceduru odobrenja.

2.2. Funkcija snabdijevanja gotovinom klijenta banke

Banka pruža svoju uslugu isplate gotovine klijentima obično putem posebnog odjeljenja, sektora ili službe, koje su tehnički i personalno opremljene za tu svrhu. Osnovni tehnički zahtjev za ovu funkciju je elektronska povezanost između različitih odjeljenja banke, posebno sa centralom banke, kao i povezanost centralne banke sa sistemom za platni promet i drugim bankama unutar države.

Ovaj proces snabdijevanja gotovinom sprovodi se u skladu sa jedinstvenim planom računa i instrumentima platnog prometa, uz poštovanje određenih pravila:

- Implementacija jedinstvene tehnologije za platni promet
- Kreiranje jedinstvene komunikacione infrastrukture za prenos i obradu podataka
- Efikasna organizacija mreže učesnika u platnom prometu
- Pridržavanje međunarodnih i nacionalnih standarda za obavljanje platnog prometa
- Brzo, sigurno i efikasno prenošenje sredstava između korisnika
- Slobodno upravljanje sredstvima na računima
- Obezbeđivanje i obrada finansijskih podataka.

Osnovno rečeno, klijent može izvući gotovinu sa svog računa na šalteru bilo koje filijale banke gde ima otvoren račun ili putem bankomata iste banke, čim sredstva stignu na račun. Pri tome banka ne može klijentu naplatiti naknadu ili proviziju (ukoliko se, govoreći o bankomatima, radi o bankomatu banke u kojoj klijent ima otvoren račun), osim ako za podizanje gotovine klijent ne koristi kreditnu karticu.

Izuzetak je situacija u kojoj klijent želi da sa svog računa podigne veći iznos nacionalne valute ili devize čija je nacionalna protivvrijednost veća od sa bankom ugovrenog iznosa koji se može podići sa računa, te u tom slučaju banka može zahtijevati od klijenta da taj vid transakcije najavi najviše dva dana unaprijed. Prilikom podizanja gotovine na šalteru banke, klijent mora pokazati svoju ličnu kartu i identifikacionu karticu banke.

2.2.1. Bankomati

U slučaju da klijent posjeduje platnu karticu, novac može podignuti i na bankomatu. Ukoliko se pri tome koristi debitna platna kartica, za preuzimanje gotovine iz bankomata klijentove banke klijentu se generalno ne naplaćuje proviziju (mada neke banke imaju u praksi i naplatu provizije). S druge strane, ukoliko klijent podiže gotovinu kreditnom karticom i na bankomatu njegove i svake druge banke će biti zaračunata provizija.

Proces preuzimanja gotovine putem bankomata sastoji se u nekoliko jednostavnih koraka - klijent ubaci karticu u bankomat a potom ukucava svoj lični identifikacioni broj (pin) koji mu je dodijelila banka. Ne treba izuzeti činjenicu da ukoliko se tri puta pogresno unese pin bankomat može zadržati karticu.. Klijent je dužan da o tome odmah obavijesti svoju banku. U praksi je da se transakcije na većini bankomata bilježe sa video kamerom kako bi se izbjegle zloupotrebe. Na bankomatima u zemlji u kojoj klijent ima otvoren račun može se podići novac samo u nacionalnoj valuti, Prilikom podizanja novca u inostranstvu, valuta koja će biti skinuta sa računa klijenta zavisi od dogovora i opštih uslova banke, kao i od toga da li klijent koristi debitnu ili kreditnu karticu. Bankomati obično imaju ograničenja za iznos koji klijent može podići odjednom i za ukupan iznos koji se može podići tokom jednog dana. Takođe, bankomati omogućavaju klijentima da provjere stanje na računu čak i ako ne podižu novac.

Bez obzira na koji način klijent podiže gotovinski novac (putem bankomata ili na šalteru banke), banke su dužne da klijentu izdaju pismenu potvrdu o transakciji . Klijentima se uvijek preporučuje da dobijenu potvrdu sačuvaju, za slučaj da je prilikom evidentiranja transakcije došlo do neke greške.došlo do neke greške.

2.3. Uslužna funkcija

Banka pruža različite servisne funkcije za svoje klijente, ne uključujući se kao dužnik ili povjerilac, već jednostavno nudeći korisne usluge. Primjer jedne takve usluge je obavljanje platnog prometa, kao i ostale neutralne usluge poput mjenjačkih operacija, čuvanja novca klijenata i posredovanja u platnom prometu.

Uslužni bankarski poslovi predstavljaju jedan od najstarijih načina operativnosti banaka. Kroz ovu funkciju, banka ne generiše prihode putem kamatnih stopa, već umjesto toga naplaćuje naknadu za pružene usluge. U ekonomijama sa razvijenim tržištima, postoji sve veći trend uslužnih aktivnosti koje banke pružaju svojim klijentima.

Proces globalizacije u ekonomskim i finansijskim sferama, zajedno s deregulacijom na nacionalnom nivou, stvara povoljno okruženje za razvoj postojećih i nastanak novih uslužnih bankarskih djelatnosti, odnosno inovacija u bankarstvu. U ovom tipu aktivnosti, banka uvijek djeluje kao posrednik ili pružatelj usluga u ime drugih, ili u svoje ime, ali za račun drugih. Na temelju ove prakse, kao i standardne podjele bankarskih funkcija, uslužne aktivnosti banke se klasificiraju u:

1. Posredničke bankarske poslove i
2. Komisione bankarske poslove.

Potpunija podjela uslužnih funkcija, odnosno poslova banke može se predstaviti na sljedeći način:

1. Posrednički bankarski uslužni poslovi:

- a) Poslovi platnog prometa u državi
- b) Poslovi platnog prometa sa inostranstvom
- c) Inkaso poslovi
- d) Bankarske garancije

2. Komisioni bankarski uslužni poslovi:

- a) Poslovi emisije hartija od vrijednosti
- b) Devizno - valutni poslovi
- c) Savjeti, informacije i konsulting
- d) Depo poslovi
- e) Faktoring poslovi
- f) Forfeting poslovi
- g) Lizing poslovi
- h) Poslovi osiguranja

Platni promet obuhvata sve transakcije u novcu između pravnih i fizičkih lica. Plaćanje se definiše kao transfer novčanih sredstava s jednog računa ili osobe na drugi, kako bi se izvršila naplata duga ili povrat. Kada razmatramo važnost platnog prometa za državu, bitno je istaknuti da ima značajan uticaj na potražnju novca i da igra ključnu ulogu u monetarnoj politici, utičući na njezine ciljeve i zadatke.

Procesi unapređenja platnog sistema rezultiraju smanjenjem potrebe za novcem i povećanjem brzine obrta transakcijskog novca. Stoga, nedovoljno efikasan i spor platni sistem dovodi do veće potrebe za gotovinom, što implicira da će biti potrebno više novca za obavljanje plaćanja. Platni promet u zemlji ima važan influens na monetarnu stabilnost, jer bilo kakav poremećaj u funkcionisanju platnog sistema otežava rješavanje dužničko-povjerilačkih odnosa.

Međunarodni platni promet obuhvata sve transakcije plaćanja koje se odvijaju izvan granica jedne države. On se odnosi na prenos finansijskih sredstava iz jedne zemlje u drugu po različitim osnovama, kao što su plaćanja za uvezena dobra, prihodi od izvoza robe ili usluga, i slično.

Dokumentarni inkaso predstavlja bankarsku uslugu gdje banka preuzima odgovornost da, po zahtjevu i u ime svog klijenta (prodavca, nalogodavca), naplati novčanu obavezu koju ovaj ima prema trećoj strani, odnosno kupcu. Istovremeno se predaju određeni dokumenti. Klijent se obavezuje da će platiti banci proviziju i troškove za ovu uslugu.

Inkaso poslovi predstavljaju bankarske aktivnosti u kojima banka posreduje u naplati dugovanja svog klijenta od njegovog dužnika.

Bankarska garancija je bankarska usluga u kojoj banka pruža garanciju korisniku garancije za izvršenje obaveza navedenih u ugovoru.

2.4. Preduzetnička funkcija banke

Bankarska preduzetnička funkcija implicira da banka djeluje kao trgovac, što znači da obavlja vlastite transakcije kako bi dodatno zaradila, uključujući kupovinu i prodaju hartija od vrednosti na berzi i vanberzanskom tržištu, trgovinu devizama, emisiju planova za sopstveni račun, i slično.

- Preduzetničke funkcije predstavljaju skup poslovnih zadataka i aktivnosti koje su uobičajene u današnjem bankarskom poslovanju. Ove funkcije obično su raspoređene među različitim osobama ili menadžerima u banci, koji se specijalizuju za izvršavanje jedne ili više od njih. Glavne funkcije u modernom preduzetništvu su u osnovi:
- Strateška funkcija - obuhvata utvrđivanje smjera budućeg razvoja banke, što uključuje definisanje plana akcija za ostvarenje vizije, misije i strateških ciljeva. Ova strategija integriše sve pojedinačne planove banke kako bi se sinergijski postigli ciljevi.
- Planska funkcija - obuhvata kreiranje i implementaciju dugoročnog strateškog poslovnog plana banke. Krajnji rezultat je strateški plan koji usmjerava aktivnosti svih zaposlenika banke, angažovanje novih resursa, proširenje ponude usluga i drugih aktivnosti. Glavni cilj planiranja je smanjenje rizika i povećanje sposobnosti za preuzimanje većih izazova.
- Organizaciona funkcija - definisana je kao koordinacija ljudi i resursa kako bi se ostvarili zadaci uz minimalni napor.
- Upravljačka funkcija - obuhvata planiranje, organizovanje, vođenje i kontrolu rada i poslovanja banke. Cilj je efikasno upravljati ljudskim, finansijskim i informacionim resursima kako bi se postigli ciljevi.
- Kontrolna funkcija - sastoji se od poređenja planiranih i stvarnih rezultata u poslovnim procesima radi identifikacije pozitivnih i negativnih odstupanja od planiranog.

3. KREDITNA FUNKCIJA KOMERCIJALNIH BANAKA

Komercijalne banke, takođe poznate kao depozitno-kreditne institucije, oblikuju svoje karakteristike i funkcije upravo kroz svoj naziv. One su usmjerene na pružanje kreditnih usluga kako privredi tako i građanima, a njihova osnovna operativna osnova su kratkoročni depoziti iz različitih izvora. Kroz odobravanje kredita, ove banke doprinose povećanju ukupne novčane mase. Ova pojava, poznata kao sekundarna emisija novca, ima dubok uticaj na odnose između robe i novca, stabilnost nacionalne valute te opću stabilnost finansijskog sistema u zemlji. Stoga, pridržavanje osnovnih principa i načela bankarskog poslovanja postaje ključno ne samo za pojedinačne banke, već i za cjelokupni bankarski sektor.

Rad komercijalnih banaka je oblikovan unutar okvira kreditno-monetarne politike koju uspostavlja centralna banka. U tom kontekstu, centralna banka usmjerava i nadzire aktivnosti komercijalnih banaka na osnovu svojih ovlasti. Komercijalne banke su ključne u modernom bankarstvu jer njihove funkcije imaju širok uticaj na ekonomska kretanja, i stoga moraju voditi računa o profitabilnosti poslovanja uz minimiziranje rizika. (Vučić, 2002, str. 91-92).

3.1. Upravljanje kreditnim rizikom komercijalnih banaka

Prema Đukić et al. (2003, str. 186-187), kreditni rizik se definira kao potencijalna opasnost da klijent neće moći vratiti odobreni kredit i kamate povezane s njim. Od svih vrsta rizika u bankarskom sektoru, kreditni rizik je ključan jer je kreditiranje osnovna aktivnost komercijalnih banaka. Može se razmatrati i mogućnost da kredit i kamata ne budu vraćeni. Ako se ovo dogodi kod više klijenata, banka se suočava s potencijalnom nesolventnošću.

U zemljama s dobro razvijenim finansijskim tržištima i jasno definiranim vlasničkim strukturama koje favoriziraju privatno vlasništvo, komercijalne banke obično imaju lakši pristup informacijama o tome da li klijent predstavlja povećani kreditni rizik, odnosno da li postoji veća vjerovatnoća da banka neće moći naplatiti cjelokupni ili dio iznosa odobrenog kredita. Neke od naznaka takve situacije mogu biti:

- pad cijena akcija klijenta
- povećanje kamatnih stopa za kredite koje klijent želi da uzme pod određenim uslovima
- snižavanje kreditnog rejtinga klijenta od strane rejting agencija.

Smanjenje kreditnog rizika banke, bilo da se odnosi na sve klijente ili na određenog klijenta, može biti postignuto rigoroznom primjenom procedura odobravanja kredita u svim fazama. Na širem nivou, nadzor kreditnog rizika se provodi na sljedeće načine:

- odabirom u procesu odobravanja kredita

- primjenom ograničenja zaduživanja za pojedine klijente ili klijentske grupe, što implicira postavljanje maksimalnog iznosa ukupno odobrenih kredita pojedinačnom klijentu na osnovu njegove sposobnosti vraćanja
- raznolikost u plasmanu kredita, što podrazumijeva odobravanje kredita većem broju manjih klijenata umjesto koncentracije na manji broj velikih zajmoprimaca
- osiguravanje kredita kvalitetnim obezbeđenjem

Kreditni rizik u komercijalnoj banci može biti umanjen do određene mjere, ali potpuno ga eliminirati nije moguće. Glavni izazov leži u nedostatku informacija o tome kada će zajmoprimac imati poteškoća u vraćanju kredita. Tačno određivanje koja će se kreditna pozajmica naći u teškoćama prilikom naplate, kao i kvantificiranje stepena kreditnog rizika, mogu biti izazovni. U suštini, svaki klijent koji se suoči s problemima u otplati zajma zahtjeva posebnu analizu i pristup. (Krstić, 2004, str. 89-90).

Općenito govoreći o kreditima, postoji dvostruka dinamika. S jedne strane, imamo dostupnost kredita, dok s druge strane imamo kreditni rizik. Sve veće prisustvo kredita je očigledno u današnjem društvu. Na primjer, prodavci automobila su počeli razvijati nove načine prodaje u saradnji s bankama, banke nude kreditne kartice, a trgovci omogućavaju kupovinu na kredit. Krediti su postali ključni za ljude u stvaranju domova, nabavci automobila, pokretanju novih poslova ili razvoju postojećih firmi, kao i za izgradnju infrastrukture poput škola i cesta. Međutim, uvijek postoji inherentan kreditni rizik u svemu tome.

Kreditni rizik se pojavljuje kada osoba ili kompanija koristi proizvod ili uslugu bez trenutnog plaćanja. On proizlazi iz ugovorenih ili potencijalnih finansijskih transakcija između davatelja i korisnika sredstava, obuhvaćajući moguće varijacije u povratu koji bi se mogao ostvariti zbog kašnjenja ili nepotpunog plaćanja glavnice i/ili kamate (Jakovčević, 2000, str. 35-36). Kreditni rizici su često povezani s modernim finansijskim proizvodima poput opcija, kamatnih swapova, valutnih swapova, terminskih ugovora i slično, koji istovremeno služe kao zaštitni mehanizmi od rizika.

Svaka komercijalna banka aktivno radi na minimiziranju kreditnog rizika jer svako kašnjenje ili izostanak povrata ugovorenih iznosa glavnice i kamata smanjuje stvarni profit banke i narušava njezinu ukupnu vrijednost. Gubici uzrokovani rizičnim kreditima su izrazito veliki. Ilustrativno, u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom razdoblja od 1980. do 1993. godine, oko 1500 banaka je propalo, pri čemu je glavni razlog njihovog neuspjeha bila prekomjerna izloženost kreditnim rizicima ili neadekvatno upravljanje istima.

- Svaka komercijalna banka ima različite strategije za upravljanje kreditnim rizikom, koje uključuju sljedeće:

- Postavljanjem ograničenja, kao što su odnos rizične i ukupne aktive, odnos gotovine i kratkoročnih hartija od vrijednosti u odnosu na ukupnu aktivu, te odnos kapitala i rezervi banke.
- Pažljivom selekcijom kreditnih zahtjeva, što uključuje rigoroznu analizu klijenata i njihovih sposobnosti za vraćanje kredita.
- Diversifikacijom plasmana kreditne aktive, što podrazumijeva davanje kredita većem broju korisnika s manjim iznosima kredita.
- Korištenjem različitih instrumenata obezbjeđenja, poput cediranja potraživanja, lombardnih zalogaja, hipotekarnih zalogaja, depozita položenih kao osiguranje za glavnica i kamate, položenih budućih deviznih priliva i slično. (Vujnak, 2005, str. 342)

Ćirović (2006, str. 335) ističe CreditMetrics model kao jednu od najpriznatijih tehnika za procjenu kreditnog rizika, razvijenu 1997. godine od strane J. P. Morgan Banke. Ovaj model pruža kvantitativni okvir za ocjenu kreditnih rejtinga. Za razliku od drugih modela poput Z-score, koji samo procjenjuje vjerovatnoću izvršavanja ili neizvršavanja kreditnih obaveza dužnika, CreditMetrics neprekidno ocjenjuje kvalitet bankarskih zajmova i tržišnu vrijednost bančinih portfolija. Na primjer, ako se kreditni rejting neke kompanije koja je dobila kredit smanji tokom otplate, ta kompanija će vjerovatno morati platiti veću kamatnu stopu kako bi se nadoknadio novi rizik.

Međutim, u slučaju kada kompanija dobije kredit po fiksnoj kamatnoj stopi, banke gube mogućnost da je promijene. To znači da bi vrijednost tog kredita mogla opasti na sekundarnom tržištu. S druge strane, u slučaju poboljšanja rejtinga kompanije koja je dobila bankarski kredit, banka bi na sekundarnom tržištu mogla prodati kredit po višoj kamatnoj stopi, što bi rezultiralo porastom tržišne vrijednosti zajma. Međutim, ovaj model ima nedostatak u domaćim uslovima jer se može primijeniti samo u razvijenim tržišnim ekonomijama koje imaju agencije za procjenu kreditnog rejtinga.

Monitoring kreditnog rizika klasičnim bankarskim procedurama se obavlja:

- određivanjem gornje granice zaduženja
- minimumom saglasnosti u kreditnom odboru
- delegiranjem odgovornosti na različite nivoe odlučivanja o kreditima
- objedinjavanjem kreditnih izvještaja
- uvažavanjem principa diversifikacije rizika

Prije svake kreditne transakcije, banka mora odrediti kreditni rejting za svakog dužnika i za svaku poslovnu transakciju. To znači da se visina kreditnog rejtinga, što određuje stepen kreditnog rizika, uzima u obzir prilikom donošenja odluke o kreditu, i takođe utiče na uslove pod kojima se kredit odobrava. (Hadžić, 2007, str. 373).

3.1.1. Izloženost banke kreditnom riziku i donošenje kreditnih odluka

Kao što je ranije objašnjeno, kreditni rizik je neizostavan dio svakog kreditnog poslovanja komercijalne banke. U današnjem bankarstvu, proces odobravanja kredita postao je znatno složeniji nego što je to bilo ranije. Proces kreditiranja privrede započinje podnošenjem kreditnih zahtjeva od strane kompanija. Ovi zahtjevi prolaze kroz proceduru koja ima za cilj detaljnu analizu kreditnog rizika. Izvori informacija relevantni za ocjenu kreditnog rizika djelimično se oslanjaju na informacije koje pruža sam podnosilac zahtjeva, zatim na podatke dostupne banci i na kraju na spoljne informacije prikupljene od strane banke. Korištenje ovih trostrukih izvora informacija o podnosiocima zahtjeva za kredit je važno jer se putem ukrštanja podataka može provjeriti njihova tačnost i relevantnost. (Jazić, 2007, str.113-146).

Informacije koje kompanija koja aplicira za kredit pruža banci obuhvataju pretežno podatke iz bilansa stanja, bilansa tokova (bilansa uspeha) i projekcija novčanih tokova. Osim toga, podnosilac zahtjeva za kredit prilaže dodatnu dokumentaciju koja se odnosi na svrhu kredita i druge informacije koje banka zahtjeva. Banka detaljno analizira sve dostupne informacije i vrši provjeru, uključujući i intervjue sa odgovarajućim predstavnicima kompanije.

Unutrašnja bankarska baza podataka ima izuzetan značaj, zbog čega se banke mogu smatrati svojevrsnim rejting agencijama. Banka posjeduje specifične informacije o podnosiocu zahtjeva za kredit na osnovu prethodnih poslovnih odnosa. Takođe, banka ima pristup informacijama o drugim preduzećima u istoj industriji, omogućavajući joj da uporedi performanse kompanije koja traži kredit sa prosječnim performansama u industriji. Treći izvor informacija su spoljni izvori, pri čemu kreditne agencije igraju značajnu ulogu.

Na osnovu dostupnih informacija, banka donosi odluku o odobravanju ili odbijanju kredita. U većim bankama postoji visok stepen decentralizacije u procesu donošenja kreditnih odluka, pri čemu svaki funkcioner snosi odgovornost za donesenu odluku. Drugi princip je da funkcioneri banke na različitim nivoima hijerarhije imaju precizno definisane granice u vezi s donošenjem kreditnih odluka. Funkcioner na višem nivou hijerarhije ima ovlaštenja za donošenje odluka o kreditima koji uključuju veće iznose. Odluke o kreditima koji obuhvataju velike sume donose kreditni odbori, dok najznačajnije kreditne odluke donosi upravni odbor banke.

Sve kreditne odluke, bez obzira na nivo u hijerarhiji, trebaju biti zasnovane na jasno definisanoj banci koju postavlja uprava banke. Na taj način, svi zaposlenici banke, uključujući kreditne odbore, imaju čvrstu osnovu za procjenu kreditnih zahtjeva i donošenje odgovarajućih kreditnih odluka u skladu s politikom banke. Dokument o kreditnoj politici banke obuhvata standarde i procese za odobravanje kredita.

Kod donošenja kreditnih odluka, banka mora voditi računa o najmanje tri faktora:

- prihvatljivost kreditnog rizika
- pozicionim limitima
- dodatnom iznosu kapitala banke

3.2.Kreditna analiza - kreditna sposobnost pravnih lica

Od davnina pa sve do danas, osnovna kreditna procjena klijenata nije bitno promijenjena. Pri toj procjeni se sagledava sposobnost i potrebe klijenta kako bi se utvrdilo da li je izabrani način finansiranja (kredit određenog tipa) prikladan za određenog tražioca zajma. Kreditna analiza se može opisati kao proces procjene vjerovatnoće da će klijent redovno ili neće redovno izmirivati obaveze po kreditu. (Ross i dr. 1995, str. 611).

Uobičajeni koraci koji se poduzimaju prilikom provođenja kreditne analize su slijedeći:

- podnošenje kreditnog zahtjeva,
- podnošenje finansijskih i kreditnih izvještaja,
- analiziranje finansijskih izvještaja i toka gotovine,
- procjena kolaterala,
- prijedlog za odobravanje / odbijanje kreditnog zahtjeva.

U trenutk kojem klijent aplicira za kredit u banci, kreditni analitičar će temeljito analizirati sve dostupne podatke kako bi utvrdio da li klijent zadovoljava uslove za odobrenje kredita. Kreditni analitičar će procijeniti sposobnost i volju klijenta da otplati kredit. Bitni faktori rizika koje kreditni analitičar neizostavno mora uzeti u obzir uključuju: Karakter: Klijent mora jasno definirati svrhu kredita i ozbiljno planirati kako će vratiti kredit u skladu s ugovorenim uvjetima.

- Kapital: Klijent mora imati sposobnost upravljanja poslovanjem koje će generirati dovoljan novčani tok za podmirenje svih obveza, uključujući otplatu kredita.
- Kapacitet: Klijent mora imati pravnu sposobnost i kvalificiranog menadžmenta koji može uspješno voditi poslovanje.
- Kondicije: Ova sekcija obuhvaća analizu okoline u kojoj klijent posluje, što utječe na postavljanje uvjeta i pretpostavki za uspjeh poslovanja.
- Kolateral: Kolateral je sekundarna sigurnost za vraćanje kredita i aktivira se ako klijent ne može ispuniti svoje obveze.
- Kontrola: Ovaj aspekt uključuje procjenu regulatornog okvira kako bi se utvrdilo kako on može utjecati na finansijski položaj klijenta.

Inicijalna kvantitativna analiza kreditne sposobnosti obuhvata:

- analiziranje kreditne historije,
- ocjenjivanje unutrašnjih i vanjskih faktora poduzeća,
- analiziranje finansijskih izvještaja,

- aniliziranje toka gotovine,
- pravljenje izvještaja o kreditu.

Kada je riječ o pravnim licima, pravo na kredit može ostvariti podnosilac zahtjeva koji uz zahtjev priloži, u skladu s vrstom i iznosom kredita, dokumentaciju propisanu aktima poslovne politike banke. Ova dokumentacija služi za utvrđivanje njegove kreditne sposobnosti, a podnosilac mora ispunjavati sve uslove kreditiranja.

Kreditnu sposobnost pravnog lica banka procjenjuje na osnovu dokumentacije i podataka:

- dobijenih od korisnika i ostalih učesnika u kreditnom poslu,
- uvidom u centralni registar kredita, uz pisanu saglasnost lica na koja se ti podaci odnose,
- uvidom u baze podataka.

Prije finaliziranja kreditnog ugovora, banka će informirati korisnika kredita i ostale uključene u kreditni aranžman o prikupljenim dokumentima i podacima iz procjene kreditne sposobnosti, uz njihovu prethodnu pisanu saglasnost. Ovo obavještanje neće biti izvršeno ako je zabranjeno zakonskim propisima ili ako je u suprotnosti s ciljevima javnog interesa. Također, banka će obavijestiti sve uključene u kreditni posao ako neko lice ne pristane na dijeljenje svojih podataka i dokumenata s ostalima. Po zahtjevu korisnika, banka može pružiti besplatan izvještaj iz centralnog registra kredita na osnovu kojeg je donesena negativna odluka o kreditnom zahtjevu. Nadalje, banka je dužna da jemcu pruži informacije o predmetu i obliku jemstva tokom pregovora, te mu na zahtjev dostavi nacrt ugovora radi pregleda izvan banke.

Na kraju, banka donosi odluku o odobrenju kreditnog zahtjeva pravnom licu i obavještava podnosioca zahtjeva o svojoj odluci. S druge strane, banka zadržava pravo da odbije kredit bez pružanja obrazloženja klijentu.

3.3. Kreditna analiza - kreditna sposobnost fizičkih lica

Kao što je prethodno u radu, vrlo detaljno opisano, kreditna analiza kreditne sposobnosti zasniva se na prikupljanju, kategorizaciji i provjeri tačnosti i relevantnosti svih informacija o klijentu koji podnosi zahtjev za kredit. Informacije se, dakle, prikupljaju iz različitih izvora i na osnovu njih se dalje vrši razmatranje da li i pod kojim uslovima se klijentu može ili ne može odobriti kredit.

Prema podacima Agencije za bankarstvo Bosne i Hercegovine (2014. str. 2) banka je dužna vršiti ocjenu kreditne sposobnosti fizičkog lica isključivo na osnovu sljedeće analize:

- Kriterij za određivanje stepena kreditne zaduženosti glavnog dužnika jeste omjer između ukupnih mjesečnih kreditnih obaveza i redovnih mjesečnih neto primanja tog dužnika (potvrda o mjesečnoj plati i ovjerena prijava ukupnih godišnjih prihoda).
- Dosljedno izvršavanje prethodnih kreditnih obaveza, također se uzima u obzir.
- Procjena trenutnih i budućih finansijskih kapaciteta glavnog dužnika temelji se na ukupnim prihodima domaćinstva i prosječnim troškovima domaćinstva. Ove procjene se temelje na dokumentovanim prihodima i rashodima, s bankom koja primjenjuje odgovarajući nivo opreza. Varijabilni elementi prihoda (poput prihoda od zakupa) neće biti uzeti u obzir kako bi se osigurala stabilnost.
- Uticaj budućih potencijalnih obaveza, kao što su već preuzeti kreditni aranžmani gdje je glavni dužnik već garant ili je dao drugu vrstu ličnog jemstva, također će se analizirati. Proces procjene kreditne sposobnosti klijenta rezultira klasifikacijom u odgovarajuću rizičnu kategoriju, što dalje odlučuje o odobrenju ili odbijanju kreditnog zahtjeva. Prijedlog za klasifikaciju klijenata može se pronaći u Tabeli 1.

Tabela 1. Rizična klasifikacija klijenata

Grupa rizika	Ocjena klijenta
1	Izvrstan klijent u nerizičnoj grani djelatnosti, kontinuitet poslovanja bez gubitaka dulji od 5 godina
2	Solidan klijent, kontinuitet poslovanja bez gubitaka dulji od 3 godine
3	Dobar klijent u srednje rizičnoj grani djelatnosti, kontinuitet poslovanja bez gubitka u zadnje 2 godine
4	Prosječan klijent, posluje s dobitkom u posljednje vrijeme, dosta negativnih pokazatelja, nema program ni viziju razvoja
5	Niz uočenih slabosti, prijeteca finansijska nestabilnost s mogućnošću insolventnosti, moguća ozbiljnija kriza managementa
6	Klijent s prijetecim bankrotom

Izvor: Šarlija, Predavanja za kolegij "Kreditna analiza", 2008.

Tabela 2. Standard & Poor's rizična klasifikacija klijenata

Grupa rizika	Ocjena klijenta
AAA	Najbolja kreditna kvaliteta. Naročito pouzdano u odnosu na finansijske obveze
AA	Vrlo dobra kreditna kvaliteta. Vrlo pouzdano
A	Još uvijek dobra kreditna kvaliteta. Pouzmati na ekonomske uvjete

BBB	Najniži rejting u skupini za investiranje
BB	Potreban oprez. Najbolja kreditna kvaliteta u pod-investicijskom razredu
B	Osjetljivo na promjene ekonomskih uvjeta. Trenutno pokazuje sposobnost da udovolji financijskim obvezama
CCC	Trenutno osjetljivo na neplaćanje. Ovisi o povoljnim ekonomskim uvjetima
CC	Jako osjetljivo na neplaćanje
C	Vrlo blizu ili već u stečaju. Trenutno plaća obveze
D	Neplaćanje nekih financijskih obveza se već dogodilo

Izvor: Standard & Poor's. Standard & Poor's Corporate Rating Criteria, 1998.

3.4. Kreditni multiplikator u funkciji kreiranja novca

Kreditni potencijal banke predstavlja maksimalni iznos kredita koji banka može plasirati unutar okvira racionalne politike likvidnosti. U određenom trenutku, maksimalni iznos plasmana je uvijek jednak neto kreditnom potencijalu, dok je maksimalni iznos kreditnog potencijala za određeni vremenski period jednak bruto kreditnom potencijalu.

Kreditni potencijal banaka zavisi od dvije osnovne grupe faktora:

1. Priljeva i odljeva bankarskih sredstava i od kreditnog multiplikatora,
2. Vremenskog rasporeda prethodno spomenutih kategorija.

$$K_j = \sum_{t=1}^{t=j} F_t * k_{j-t+1}$$

K - kreditni potencijal u određenom razdoblju

F_t - inicijalni priljev ili odljev bankarskih sredstava u određenoj vremenskoj jedinici t

$k_{(j-t+1)}$ - kreditni multiplikator u vremenskoj jedinici j-t+1

Iz navede formule može se zaključiti da je kreditni multiplikator funkcija niza faktora:

- brzine multiplikacije,
- vremena trajanja procesa multiplikacije,
- stope obavezne rezerve i rezerve likvidnosti,
- stope prelijevanja sredstava u gotov novac i u posebne depozite.

Pojam i priroda kreditnog multiplikatora su slični pojmu i prirodi monetarnog multiplikatora:

1. Kreditni multiplikator izražava broj jedinica kredita na jedinicu primarnog novca,
2. Kreditni multiplikator predstavlja bitan dio monetarnog multiplikatora.

U skladu s tim, matematička jednačina kreditnog multiplikatora bi se mogla predstaviti na slijedeći način:

$$m_k = \frac{K}{B} \text{ ili } m_k = \frac{K}{R+G+MC+NC}$$

Iz prethodno navedene jednačine može se uočiti da je kreditni multiplikator dio monetarnog multiplikatora:

$$m = m_k - m_n + m_f$$

Ovom jednačinom je pojednostavljena funkcija kreditnog multiplikatora u procesu monetarne multiplikacije. Pri tome treba uzeti u obzir da:

- Međusobni odnosi između ulaganja novca u nemonetarne instrumente monetarnih institucija i domaćih plasmana ovih institucija su prikazani kroz kreditni multiplikator i multiplikator nemonetarnih preliivanja novca. Smanjenje ulaganja nemonetarnih subjekata u nemonetarne instrumente monetarnih institucija dovodi do smanjenja kreditnog potencijala tih institucija. Pored toga, kreditni multiplikator ne utiče jednostrano na povećanje ili smanjenje monetarnog multiplikatora, jer njegovo djelovanje može biti umanjeno ili kompenzirano djelovanjem multiplikatora nemonetarnih preliivanja.

Kada se u obzir uzme odnos između kreditnog multiplikatora i multiplikatora deviznih transakcija, proces monetarne multiplikacije postaje složeniji, s obzirom na neto inostrana potraživanja monetarnih institucija. Negativan neto iznos potraživanja ovih institucija povećava njihov kreditni potencijal, pokazujući da su sredstva upotrebljena za smanjenje deviznih rezervi (smanjenje inostranih potraživanja) ili za povećanje inostranih obaveza.

Ovaj proces dovodi do povećanja kreditnog potencijala monetarne institucije, iznosa domaćih plasmana i kreditnog multiplikatora. Suprotno tome, pozitivan neto iznos inostranih potraživanja monetarnih institucija ima suprotan efekat.

- Povezanost tri multiplikatora (kreditnog, deviznih transakcija i nemonetarnih preliivanja) u procesu monetarne multiplikacije je očigledna jer treba uzeti u obzir sljedeće odnose: (1) uticaj nemonetarnih preliivanja na domaće plasmane monetarnih institucija, i (2) uticaj domaćih plasmana monetarnih

institucija na ulaganje u nemonetarne instrumente. Povećani domaći plasmani povećavaju količinu novca, što može dovesti do većeg ulaganja nemonetarnih subjekata u nemonetarne instrumente monetarnih institucija, i obrnuto, smanjenje plasmana smanjuje ulaganja. Iz ovih odnosa postaje jasno da su domaći plasmani monetarnih institucija, prelivanje novca u nemonetarne instrumente i neto inostrana potraživanja međusobno zavisni. (Bajraktarović, 2010. str. 109-111).

3.5. Testovi na stres u slučaju kreditnog rasta i uticaj na finansijsku stabilnost

Sa pojavom svjetske ekonomske krize, stres testovi su postali izuzetno značajni u međunarodnim finansijskim institucijama i regulatornim tijelima. Korištenje stres testova kao dodatnog instrumenta u upravljanju rizicima i planiranju kapitala postalo je široko prihvaćeno kako u bankarskom sektoru tako i na nivou finansijskog sistema jedne države. Prema podacima Banke za međunarodna poravnanja (BIS) iz 2000. godine, stres test analize igraju ključnu ulogu u ovom kontekstu.:

1. Pružanja unaprijed orjentisanih procjena rizika
2. Prevažilaženja ograničenja modela i historijskih podataka
3. Pružanja podrške eksternoj i internoj komunikaciji
4. Unosa podataka za postupke planiranja kapitala i nivoa likvidnosti
5. Pružanja informacija o otpornosti banaka na rizik
6. Proces planiranja smanjenja rizika kao i postupanja u kriznim situacijama.

Stres testovi se koriste u simuliranim uslovima kako bi se procijenili nivoi kapitala, novčanih tokova, depozitnog i kreditnog potencijala bankarskog sektora, te utvrdili potrebni nivoi likvidnosti i solventnosti finansijskih institucija u kriznim situacijama. Ove analize mogu uključivati jednostavne pretpostavke o različitim finansijskim, strukturnim ili ekonomskim varijablama, kao i primjenu kompleksnih i sofisticiranih finansijskih modela.

Proces mjerenja i procjene izloženosti riziku se sastoji iz sljedećih koraka:

1. Prilikom primjene stres testa, važno je pažljivo odabrati varijable koje će se analizirati, posebno one koje su tržišne. Pored kamatne stope, često se testiraju varijable kao što su indeks berze, devizni kurs i vrijednost nekretnina. Stres testovi se mogu sprovoditi na različitim vremenskim intervalima, uključujući mjesečni, kvartalni, polugodišnji ili godišnji nivo.
2. Određivanje ekonomskog šoka - Nejasno definisani ekonomski šokovi i intenzitet njihovog uticaja mogu prouzrokovati nedovoljno pouzdane rezultate koji nisu primjenjivi u praksi. Kako stres testovi otkrivaju nedostatke pod ekstremnim uvjetima, intenzitet predviđenog ekonomskog šoka trebao bi biti što je moguće bliži stvarnim uvjetima.

3. Provjera modela - Stres testovi su indikator za prepoznavanje kriznih situacija u finansijskim institucijama i korisni su u određivanju granica unutar kojih se određeni tržišni parametri mogu kretati. Ako se granice premaše, važno je imati jasne planove djelovanja kako bi se spriječile štetne posljedice i gubici.

Stres testiranje je jedna od najvažnijih tehnika za procjenu osjetljivosti banaka na promjene u makroekonomskim faktorima. Ova metodologija pruža dragocijene informacije o stabilnosti finansijskog sektora i procjenjuje sposobnost komercijalnih banaka da se suoče sa iznenadnim ekonomskim promjenama koje mogu proizaći iz neočekivanih fluktuacija makroekonomskih faktora. (Blaschke *et al.* 2001, str. 88).

Testovi otpornosti na stres predstavljaju metodologiju kojom finansijske institucije procjenjuju svoju mogućnost suočavanja sa potencijalno štetnim, iako retkim, događajima. Iako su ovi događaji rijetki, njihove negativne posljedice mogu biti izuzetno snažne, kako na mikroekonomski nivo, tako i na makroekonomski sistem i privredu u cjelini. Menadžeri rizika u bankama, kao i supervizori u finansijskom sektoru, koriste stres testove kako bi procijenili nivo osjetljivosti ne samo banaka, već i cjelokupnog finansijskog sistema. (Jones *et al.* 2004, str. 127).

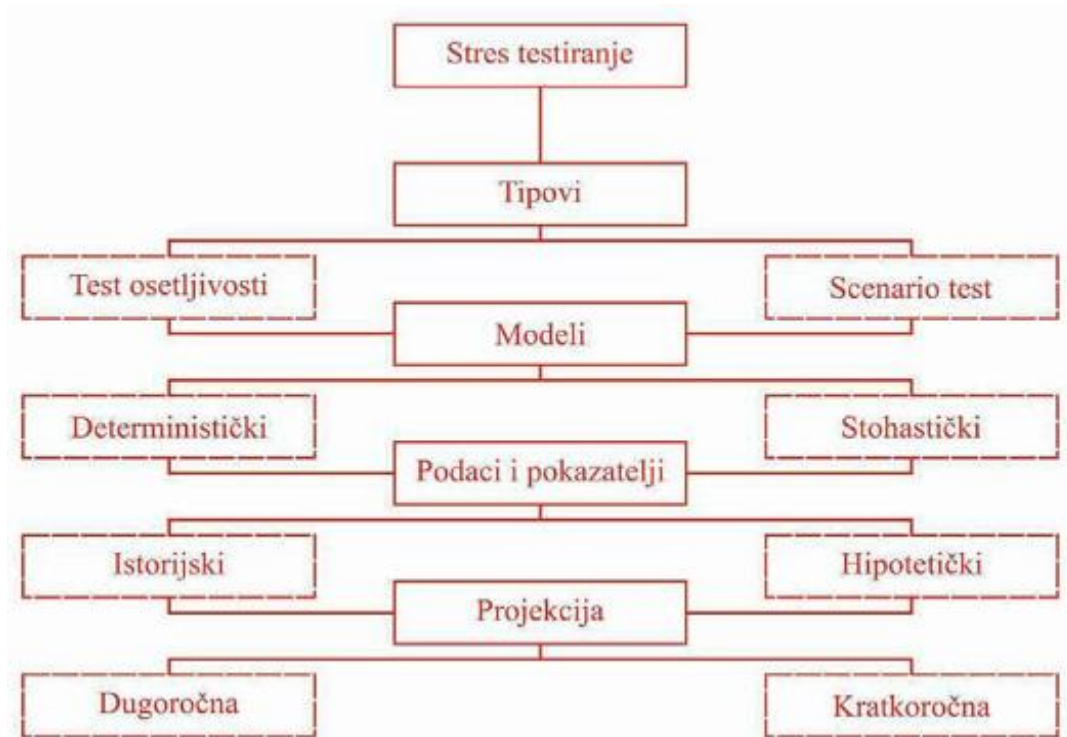
Sprovođenje stres testova ima za cilj ostvarivanje kontinuiranih unapređenja u operativnom poslovanju, što dovodi do izvrsnih finansijskih i nefinansijskih rezultata, kao i poboljšanja u performansama banke. (Barjaktarović i Ječmenica, 2011, str. 30). Na slici 2. prikazan je okvir za stres test, a na slici 3. su prikazani koraci za provođenje testa.

Slika 2. Okvir za stres test

Izvor: Sorge M., 2004, *Stress testing financial system: an overview of current methodologies*, BIS working paper, br. 65, str. 2

Slika 3. Koraci u provođenju stres testa

Izvor: BIS, Basel Committee, 2009, *Principles for sound stress testing practices and supervision.*

3.6. Orijentacija komercijalnih banaka na domaće depozite

Depoziti su ključni za napredak i razvoj banaka, čineći ih jedinstvenim u odnosu na ostale poslovne entitete. Privlačenje tekućih i štednih računa od strane poslovnih subjekata i pojedinaca predstavlja važnu mjeru podrške banke od strane javnosti. Oni služe kao osnova za kreditiranje banke, što ih čini osnovnim izvorom prihoda i rasta. Depoziti omogućavaju formiranje zakonskih rezervi, a višak tih rezervi omogućava bankama da izdaju nove kredite. Indikator efikasnosti uprave banke je njihova sposobnost da prikupe depozite sa minimalnim troškovima i osiguraju dovoljnu količinu depozita za finansiranje odobrenih kredita.

Izbor i raznolikost depozitnih kredita koje banke nude su impresivni, ali često zbunjuju klijente. Depozitni planovi su osmišljeni kako bi privukli sredstva klijenata i danas dolaze u više od trideset različitih oblika, svaki prilagođen potrebama kako preduzeća tako i domaćinstava za štednjom i plaćanjem roba i usluga.

Jedna od najstarijih usluga depozita koje banke nude je fokusirana na izvršavanje plaćanja u ime klijenata. Ova usluga, poznata kao transakcijski depozit ili depozit na zahtjev, zahtijeva od banke da odmah ispuni sve zahtjeve za podizanjem sredstava sa računa, bilo da ih podnosi sam klijent ili neko drugo lice ovlašćeno od strane klijenta.

Štedni depoziti su osmišljeni kako bi privukli sredstva od klijenata koji žele da odvoje novac za buduće potrebe ili neočekivane finansijske situacije. Ovi depoziti obično nude više kamatne stope u poređenju sa transakcijskim depozitima. Iako imaju veće troškove kamata, štedni depoziti su generalno ekonomičniji u smislu upravljanja i poslovanja.

Dugo gofina unazad bogatijim pojedincima i poslovnim subjektima nude se depoziti s određenim rokom dospijea i fiksnim kamatnim stopama. U posljednje vrijeme, postoje i oročeni depoziti s promjenjivim kamatnim stopama. Oročeni depoziti obično imaju minimalni rok dospijea od sedam dana i ne mogu se podići prije isteka tog roka.

3.7. Rizik likvidnosti

Rizik likvidnosti predstavlja opasnost za poslovnu banku da u određenom trenutku ne posjeduje dovoljno likvidnih sredstava kako bi podmirila svoje obaveze koje dospijevaju za plaćanje ili da se suoči s neočekivanim velikim odljevom tih sredstava. Kriza likvidnosti je ozbiljna situacija za svaku poslovnu entitet, posebno za banku kao finansijsku instituciju koja je u velikoj mjeri oslonjena na povjerenje klijenata i drugih banaka u svom okruženju. Stoga banke nastoje da održe adekvatne rezerve likvidnih sredstava, čak i ako to može rezultirati povećanim troškovima poslovanja zbog dodatne imobilizacije sredstava. To osigurava sigurnost u pogledu izvršavanja obaveza i održavanje stabilne likvidne pozicije banke.

Najčešći izvor rizika likvidnosti proističe iz drugih rizika u bankarstvu, poput kreditnog ili kamatnog rizika, kojima je banka izložena. Banka može naići na izazove vezane za likvidnost ako neki od njenih većih klijenata, ili čak grupa klijenata, dođe u finansijske teškoće koje ih sprečavaju da ispune svoje obaveze prema banci. Rizik likvidnosti može se sagledati kroz dva aspekta: prvo, nedostatak sopstvenih sredstava u samoj banci; i drugo, mogućnost da banka, u slučaju problema s likvidnošću, ne može da se zaduži na finansijskom tržištu. Važno je napomenuti da ovde nije riječ o običnom zaduživanju kod drugih banaka, već o tome da banka može dobiti potrebna sredstva po odgovarajućim uslovima. Odluka o mogućnosti zaduživanja na tržištu zavisice od dostupnosti sredstava na tržištu u datom trenutku i od kreditnog rejtinga koji banka ima.

Menadžment i stručne službe banke primjenjuju niz mjera i aktivnosti u upravljanju rizikom likvidnosti, uključujući:

- raspolaganje u svakom trenutku adekvatnim iznosom sredstava likvidnosti
- usklađivanju ročne strukture izvora i plasmana.

4. UTICAJ KREDITNOG RASTA NA EKONOMSKI RAZVOJ ZEMALJA U REGIONU

Progres u zemljama regiona nije podjednak ni na jednom području pa tako ni na polju ekonomskog razvoja. Neke zemlje se suočavaju s izazovima u vezi sa fiskalnom stabilnošću, dok druge još nisu potpuno okončale proces rekonstrukcije banaka i preduzeća, kao ni reforme pravnog sistema. U određenim zemljama regiona, posljedice finansijske krize u Rusiji krajem 1990-ih su još uvijek vidljive, svaka od zemalja u regionu još uvijek se u većoj ili manjoj mjeri oporavlja od raspada Jugoslavije i proteklog rata na Balkanu, a sve zemlje u regiji su pogođene tekućom ekonomskom krizom.

U procesu prelaska i izgradnje održivog finansijskog sistema prilagođenog tržištu, iskustvo zemalja u razvoju pokazuje da je to dugoročni zadatak koji zahtijeva pažnju kreatora ekonomske politike. Ovaj proces zahtijeva korak po korak napredovanje, često uz velike izazove i visoke troškove, kako bi se postiglo željeno stanje u bankarskom i finansijskom sektoru. Obično se preduzimaju tri osnovne strategije:

1. Konsolidacija ili restrukturiranje postojećih banaka, koje podrazumijeva smanjenje broja banaka kroz proces selekcije, sređivanje njihovih bilansa i uvođenje stroge finansijske kontrole. Cilj je postići racionalizaciju, povećati efikasnost poslovanja i poštovati čvrsto budžetsko ograničenje.
2. Otvorenost prema stranim bankama, koja podrazumijeva izlaganje domaćeg bankarskog sistema konkurenciji stranih banaka. To se postiže davanjem licenci stranim bankama za samostalan rad ili putem procesa kupovine dionica postojećih banaka ili njihovog spajanja s inostranim bankama.
3. Razvoj finansijskog tržišta, koji se odvija kroz stvaranje institucija, uspostavljanje adekvatnih zakonskih okvira, obrazovanje kadrova i poboljšanje materijalne infrastrukture. Ovo je ključno za formiranje vitalnog dijela tržišta novca i vrijednosnih papira nakon nekoliko decenija. (Nord, 2000, str. 13-14).

U izgradnji takozvane nove finansijske arhitekture, u zemljama u regionu ističu se tri osnovna elementa kao ključni fokus:

- Povećanje transparentnosti i pridavanje većeg značaja međunarodnim računovodstvenim standardima igra ključnu ulogu u smanjenju nesigurnosti i jačanju pozicije na globalnom tržištu kapitala.
- Implementacija međunarodnih standarda u bankarskom poslovanju predstavlja važan korak za zemlje u regionu koje teže prihvatanju principa Bazelskog sporazuma i OECD-ovih smjernica za korporativno upravljanje.
- Unapređenje finansijskog sistema, uključujući jačanje banaka i finansijskih tržišta, ključno je za razvoj stvarnog sektora i ukupne ekonomske stabilnosti.

Obzirom da se kreditima poslovnih banaka stvara pojavni oblik novca, ta činjenica i veza s regulisanjem procesa stvaranja kredira postaje izuzetno važno pitanje novčane politike koja se upravo zbog takvog značenja kredita u emisiji novca i naziva novčanom politikom. Pri tome se ista politika definiše i kao kontrola općeg novčanog prometa je odgovornost monetarnih vlasti, dok kreditna politika obuhvata akcije tih vlasti koje reguliraju kamatne stope, uvjete za odobravanje kredita i ostale uvjete na tržištu kredita. (Božina, 2004, str. 63-64).

Uticaj kreditne ekspanzije na ekonomski život može biti veliki, te čak i negativno uticati na ekonomske aktivnosti i stabilnost, unatoč namjeri da se preko kreditnog rasta utiče pozitivno na ekonomski razvoj države. Kredit nema samo ekonomski značaj, proistekao iz njegove novčane usluge, to jeste tokom kreditne ekspanzije i multiplikacije, već i kao oblik prijenosa kupovne moći, to jeste u posredničkom mehanizmu kredita kada se banke koriste samo realnim uštedama za davanje kredita. Pri tome, uloga banaka kao posrednika između sofisticiranih i deficitarnih ekonomskih jedinica je posebno zanimljiva s obzirom na mogućnosti kreiranja različitih finansijskih oblika, važnih u finansiranju klijenata banaka. Imajući na umu posredničku ulogu banaka, klasične teorije (poznate kao teorije neosjetljivosti kredita) su ignorirale i podcjenjivale važnost kredita u ekonomiji. Ove teorije su tvrdile da je kredit samo mehanički prenos viška. Pretpostavljalo se da je potražnja određena dostupnim novčanim sredstvima, a kredit je tumačen kao način iskorištavanja nerealiziranih novčanih sredstava, odnosno uštede.

Zahvaljujući porastu povjerenja stanovništva u bankarski sektor i povećanju životnog standarda, depozitna aktivnost banaka u zemljama u razvoju, poput onih u našem regionu, doživjela je određeno poboljšanje. Ovaj rast ide uporedo s procesom privatizacije banaka i ulaskom stranih banaka na tržište. Kao rezultat ovog procesa restrukturiranja bankarskih sektora, koji obuhvata obnovu postojećih banaka, njihovu privatizaciju i priliv stranih banaka, uz jačanje konkurencije i nadzora od strane regulatornih tijela, primjećuje se unapređenje kvaliteta bankarskih usluga u zemljama regiona. Međutim, prilagođavanje bankarskog sektora tržišnim principima poslovanja i uspostavljanje banaka koje teže maksimiziranju profita predstavljaju poseban izazov.

Razvoj ekonomije i finansijskog tržišta, kao važan aspekt u procesu tranzicije, zahtijeva intenzivno učešće države u uspostavljanju odgovarajućeg pravnog okvira, usklađenog s globalnim standardima finansijskog tržišta. To uključuje osnivanje institucija kao što su berze hartija od vrijednosti, robne berze, brokerske firme i institucionalni investitori. U tom kontekstu, ključnu ulogu ima snažno djelovanje države kako bi se podržao i kontrolisao ovaj proces.

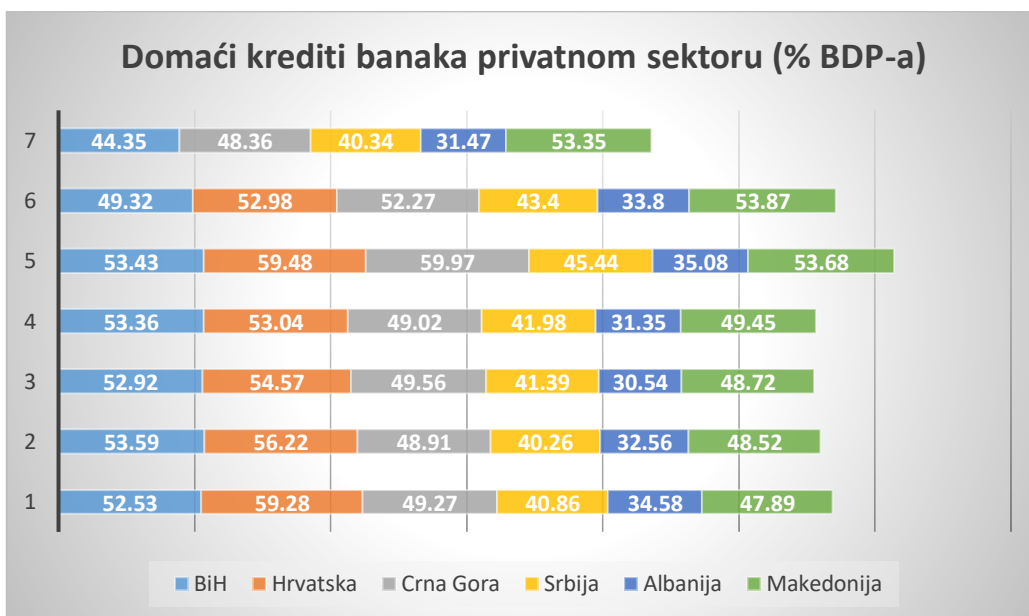
Bankarski sektori doprinose ekonomskom rastu u skladu s mogućnostima i regulativnim okvirom. Statistike pokazuju da je trend rasta kreditiranja gotovo identičan u zemljama regije. U Bosni i Hercegovini, prema informacijama Centralne banke, primijećene su značajne promjene u kreditnom rejtingu u periodu od 2011. do 2023. godine. Naime, od 2012. godine kada je Bosna i Hercegovina imala B3/negativan rejting, tokom narednih

godina navedeni rejting je bio stabilan, da bi u u aprilu 2023. godine ovaj rejting bio povećan sa „B sa pozitivnim izgledima“ na „B+ sa stabilnim izgledima“ (Centralna banka BiH, 2023).

Kada je riječ o navedim investicijskim razinama, važno je istaći kako je B+ rejting koji Bosna i Hercegovina ima od aprila 2023. godine rejting srednje kreditne sposobnosti sa umjerenim kreditnim rizikom. Kada je riječ o kreditiranju u BiH važno je istaći kako je, prema Izvještaju o finansijskoj stabilnosti, u 2022. godini zabilježeno usporavanje rasta ukupne kreditne aktivnosti unatoč povoljnim uvjetima financiranja za sve domaće sektore tokom cijele godine. Pooštavanje monetarnih politika vodećih središnjih banaka i pogoršanje globalnih uvjeta financiranja rezultirali su blagim rastom kamatnih stopa na domaćem tržištu u drugoj polovini godine, posebno u sektoru nefinancijskih poduzeća. Ostvareni kreditni rast iznosio je 710 miliona KM ili 3,3% (Centralna banka BiH, 2022).

Kada je u pitanju kreditiranje u Bosni i Hercegovini i zemljama regiona (Hrvatska, Srbija, Crna Gora, Albanija, Makedonija) u nastavku rada analizirali smo domaće kredite banaka privatnom sektoru (% BDP) u periodu od 2016. do 2022. godine. Ovaj pokazatelj omogućava nam praćenje obima kredita, koje banke odobravaju privatnom sektoru u odnosu na ukupan bruto domaći proizvod (BDP), te nam pomaže da razumijemo kolika je kreditna aktivnost u odnosu na veličinu privrede.

Grafik 1. Domaći krediti banaka privatnom sektoru (% BDP)

Izvor: Svjetska banka

Kako možemo vidjeti na prethodnom grafiku u Bosni i Hercegovini je zabilježen značajan pad udjela domaćih kredita u BDP-u u razdoblju od 2016. do 2022. godine, s 52.53% u 2016. na 44.35% u 2022. godini. Ovo ukazuje na smanjenje relativnog obima kreditne aktivnosti u odnosu na veličinu privrede tokom navedenog perioda, pri čemu mogući faktori ovog smanjenja uključuju promjene u kreditnim politikama, ekonomske uslove ili

promjene u potražnji za kreditima. Kada je u pitanju Hrvatska, možemo uočiti promjenjive trendove, s vrhuncem u 2020. godini (59.48%) i značajnim smanjenjem u 2021. godini (52.98%). Ipak, iako su trendovi varirali, udio kredita u BDP-u ostaje značajan tokom posmatranog perioda.

U Crnoj Gori je primjetan pad udjela kredita u BDP-u zabilježen od 2019. do 2022. godine (s 49.02% na 48.36%), ali je važno naglasiti da iako je navedeni udio u padu, on je ipak ostao relativno stabilan u usporedbi sa drugim zemljama. U Srbiji je primjetan stabilan udio u razdoblju od 2016. do 2022. godine, s blagim smanjenjem u posljednjim godinama, pri čemu je razmjerno nizak udio od 40.34% zabilježen u 2022. godini. Za razliku od ostalih zemalja regije, samo je u Albaniji zabilježeno stalno smanjenje udjela domaćih kredita u BDP-u tokom cijelog razmatranog perioda od 2016. do 2022. godine, pri čemu je najznačajniji pad zabilježen u 2017. (32.56%) i 2018. godini (30.54%). Značajno je istaći i to da je u Albaniji udio domaćih kredita u BDP-u ostao ispod 35% u cijelom razmatranom razdoblju.

Što se tiče Makedonije, relativno visok udio kredita u BDP-u zabilježen je tokom cijelog razdoblja (2016-2022.), pa iako je u 2022. godini došlo do blagog pada udio kredita u BDP-u je ipak bio dosta visok (53.35%). Generalno, možemo primijetiti da su trendovi različiti u svakoj zemlji. Smanjenje udjela kredita u BDP-u u BiH može ukazivati na promjene u kreditnim politikama ili ekonomskim uslovima, što može biti slučaj i u Hrvatskoj i Crnoj Gori koje također pokazuju fluktuacije, za razliku od Srbije, Albanije i Makedonije koje imaju stabilnije trendove. Podaci koji se odnose na godišnji rast BDP-a (%) u Bosni i Hercegovini te zemljama regije (Hrvatska, Crna Gora, Srbija, Albanija, Makedonija) za period os 2016. do 2022. godine prikazani su i tabelarno (Tabela 1.)

Tabela 3. Rast BDP-a (godišnji %)

<i>Rast BDP-a (godišnji %)</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>
<i>BiH</i>	3,24	3,24	3,83	2,89	-3,02	7,39	3,9
<i>Hrvatska</i>	3,56	3,41	2,8	3,42	-8,58	13,07	6,33
<i>Crna Gora</i>	2,95	4,72	5,08	4,06	-15,31	13,04	6,09
<i>Srbija</i>	3,34	2,1	4,5	4,33	-0,9	7,55	2,25
<i>Albanija</i>	3,31	3,8	4,02	2,09	-3,3	8,91	4,84
<i>Makedonija</i>	2,85	1,08	2,88	3,91	-6,11	5,51	2,15

Izvor: Svjetska banka

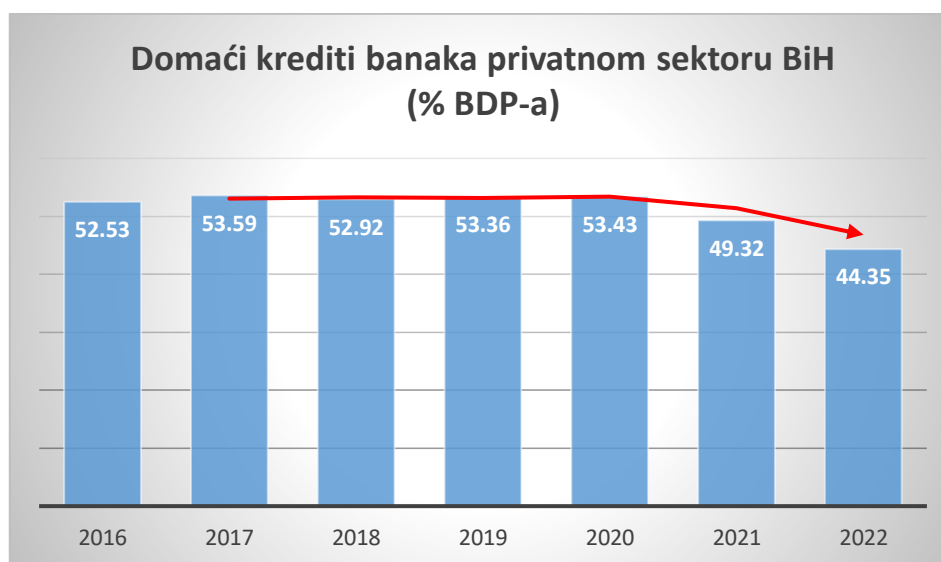
Analiza podataka o rastu BDP-a (godišnji %) za razdoblje od 2016. do 2022. godine u zemljama regije, uključujući Bosnu i Hercegovinu, otkriva značajne ekonomske trendove.

U Bosni i Hercegovini, primjetan je oscilirajući trend rasta BDP-a, dok su druge zemlje također doživjele izazove i promjene tokom istog razdoblja.

4.1. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Bosni i Hercegovini

Prema mjerilima otvorenosti Svjetske banke, Bosna i Hercegovina se ubraja među zemlje s najvećim stepenom izloženosti ekonomije u regionu, što je čini jednom od najosjetljivijih na globalnu ekonomsku nestabilnost. Analizirajući podatke o domaćim kreditima koje banke odobravaju privatnom sektoru u Bosni i Hercegovini u periodu od 2016. do 2022. godine, uočavamo općeniti trend smanjenja udjela kredita u BDP-u. Udio je bio 52,53% u 2016. godini, da bi do 2022. pao na 44,35%.

Grafik 2. Domaći krediti banaka privatnom sektoru (% BDP)

Izvor: Svjetska banka

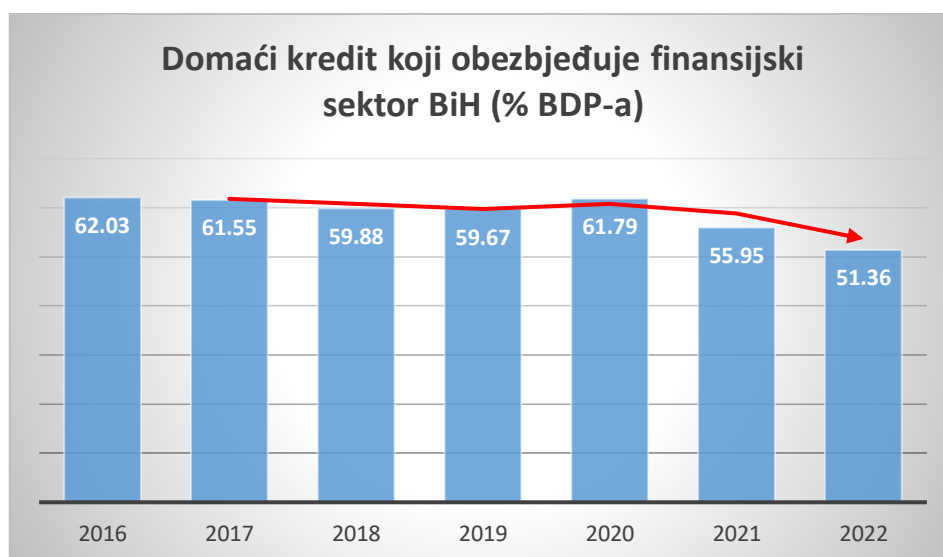
Ovo smanjenje sugerira pad kreditne aktivnosti u odnosu na veličinu ekonomije. Uobičajeno je da veći udio kredita u BDP-u ukazuje na snažniju kreditnu aktivnost koja može poticati gospodarski rast. Suprotno tome, smanjenje udjela može značiti ograničenje pristupa financiranju, što može utjecati na investicije, potrošnju i opći ekonomski razvoj.

Smanjenje udjela domaćih kredita banaka privatnom sektoru u BDP-u Bosne i Hercegovine od 2016. do 2022. godine ukazuje na kompleksnu dinamiku koja obuhvaća različite faktore ekonomske klime. Ovaj trend može se tumačiti kroz prizmu nekoliko ključnih elemenata. Jedan od potencijalnih uzroka smanjenja može biti promjena u monetarnoj politici jer s obzirom na pooštavanje monetarne politike, što obično uključuje podizanje kamatnih stopa. Uslijed podizanja kamatnih stopa dolazi posljedično i do povećanja troškova zaduživanja, pri čemu banke i korisnici kredita, suočeni s višim kamatama, postaju oprezniji u uzimanju kredita, a to dalje doprinosi i smanjenju ukupnog udjela kredita u BDP-u. Osim toga, povećana ekonomska nesigurnost također je važan

kontekst ovog smanjenja, jer u uslovima kada vlada nesigurnost, banke i pojedinci često prelaze u modus opreza, zbog čega banke postaju restriktivnije u odobravanju kredita, dok preduzeća i pojedinci nastoje izbjeći dodatna zaduženja, što se odražava u smanjenju ukupnog udjela kredita u ekonomiji.

Oprez banaka i korisnika kredita može proizaći i iz globalnih ekonomskih uticaja, kao što su u proteklom periodu bila ratna dešavanja na prostoru Ukrajine, zbog kojih lokalni finansijski sektor reaguje s dodatnim oprezom. U svakom slučaju, važno je naglasiti kako navedene dinamike obično nisu izolirane i često djeluju sinergijski, a kao posljedicu imaju to da smanjenje udjela kredita u BDP-u utiče na ekonomski razvoj, ograničavajući pristup financiranju za preduzeća i pojedince te potencijalno usporavajući investicije i potrošnju.

Grafik 3. Domaći kredit koji obezbjeđuje finansijski sektor (% BDP-a)

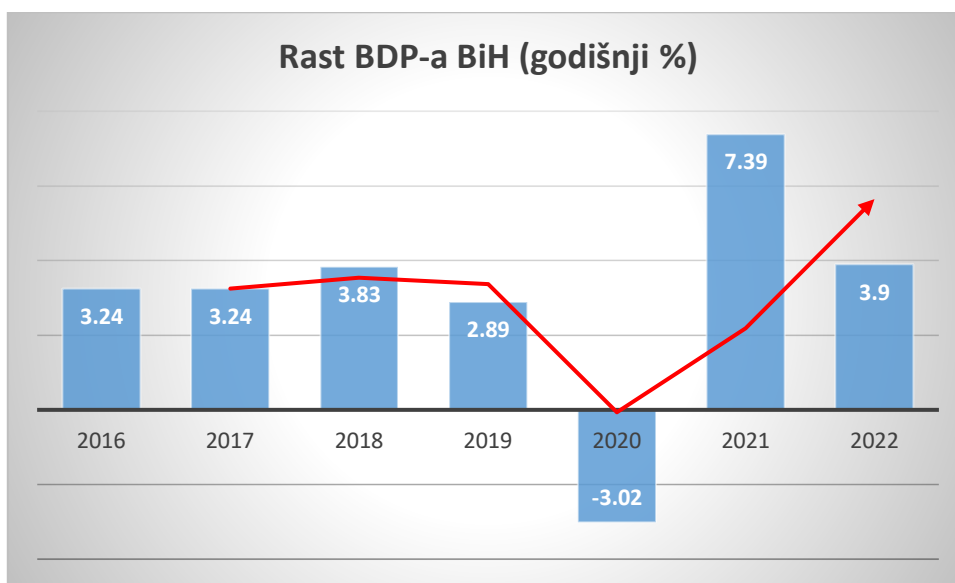
Izvor: Svjetska banka

Nadalje, analizirajući podatke o domaćim kreditima koje obezbjeđuje finansijski sektor u Bosni i Hercegovini od 2016. do 2022. godine (Grafik 3.), vidljiv je opći trend smanjenja udjela tih kredita u BDP-u. U 2016. godini, udio domaćih kredita iznosio je 62,03%, nakon čega je došlo do postupnog smanjenja, te je u 2022. godini taj udio pao na 51,36%. Ovo smanjenje sugerira na smanjenje doprinosa finansijskog sektora ukupnom finansiranju ekonomske aktivnosti. Naime, manji udio domaćih kredita koje obezbjeđuje finansijski sektor u BDP-u može ukazivati na ograničen pristup sredstvima za investicije i razvoj, što potencijalno utječe na ekonomski rast.

Na prethodnom grafiku prikazane su vrijednosti o domaćim kreditima koje obezbjeđuje finansijski sektor (% BDP) samo za Bosnu i Hercegovinu, Albaniju i Makedoniju, a razlog za to je što na službenoj stranici Svjetske banke nema ovih podataka za Hrvatsku, Crnu Goru i Srbiju. Analizirajući udio domaćih kredita koje obezbjeđuje finansijski sektor u BDP-u u periodu od 2016. do 2022. godine, primjećujemo značajne razlike između Bosne i Hercegovine, Albanije i Makedonije. U Bosni i Hercegovini, postoji konstantan trend

smanjenja udjela domaćih kredita, padajući s 62,03% u 2016. na 51,36% u 2022. godini, pri čemu je najznačajniji pad zabilježen između 2020. i 2022. godine. Albanija također pokazuje smanjenje udjela, s najvećim padom između 2016. i 2018. godine, ali se nakon tih godina, udio stabilizuje, dok Makedonija, s druge strane, ima nešto nestabilniji trend. Ove razlike u dinamici ukazuju na specifičnosti svake zemlje u kontekstu kreditiranja i finansijskih politika.

Grafik 4. Godišnji rast BDP-a Bosne i Hercegovine

Izvor: Svjetska banka

Za analizu kreditnog rasta i načina na koji on utječe na ekonomski razvoj u Bosni i Hercegovini analizirali smo i podatke koji se odnose na rast BDP-a (godišnji %). Ovi podaci ključni su za analizu kreditnog rasta i načina na koji on utječe na ekonomski razvoj u Bosni i Hercegovini jer osim što rast BDP-a odražava ukupnu ekonomsku aktivnost u zemlji, postoji i snažna povezanost između kreditnog rasta i rasta BDP-a s obzirom da krediti često podržavaju investicije, potrošnju i druge ekonomske aktivnosti koje pridonose rastu BDP-a. Podaci o rastu BDP-a u Bosni i Hercegovini i zemljama regije za period od 2016. do 2022. godine dati su na prethodnom grafiku (Grafik 4.)

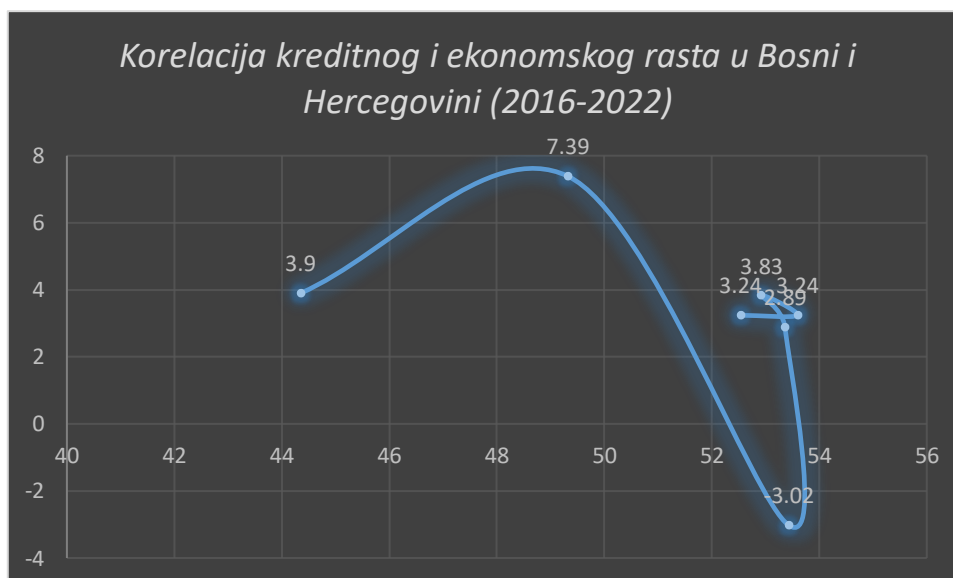
U Bosni i Hercegovini, primjetan je oscilirajući trend rasta BDP-a, dok su druge zemlje također doživjele izazove i promjene tokom istog razdoblja. Bosna i Hercegovina bilježi značajne fluktuacije u rastu BDP-a tokom analiziranog razdoblja, pri čemu je nakon pozitivnih stopa rasta u 2016. i 2017. godini, došlo do pada u 2018. godini. Najbitniji izazovi dogodili su se 2020. godine kada je zabilježen negativan rast od -3,02%, vjerojatno uzrokovan globalnim ekonomskim izazovima izazvanim pandemijom. Međutim, zemlja je brzo oporavljena s visokom stopom rasta od 7,39% u 2021. godini.

Na temelju prikazanih podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru (% BDP-a) i rastu BDP-a (godišnji %) u Bosni i Hercegovini, dolazimo do zaključka kako udio

domaćih kredita u BDP-u opada iz godine u godinu, što ukazuje na smanjenje relativnog doprinosa kreditnog sektora ukupnom ekonomskom outputu. Posebno se ističe 2020. godina, gdje je zabilježen značajan negativan rast BDP-a od -3,02%, povezan s globalnim ekonomskim izazovima uzrokovanim pandemijom COVID-19. Oporavak u 2021. godini bio je iznimno snažan, s rastom BDP-a od 7,39%, što ukazuje na brzu prilagodbu i potencijalnu učinkovitost ekonomskih politika.

Međutim, uprkos ovom oporavku, udio domaćih kredita u BDP-u nastavlja padati, dosegnuvši 44,35% u 2022. godini. Ovi podaci sugeriraju oprez u kreditnoj aktivnosti u privatnom sektoru, možda kao odgovor na ekonomske nesigurnosti ili promjene u strategijama banaka, pri čemu je i izazovno ekonomsko okruženje tokom pandemije moglo potaknuti oprez kako bi se smanjili rizici zaduživanja.

Grafik 5. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Bosni i Hercegovini

Izvor: Svjetska banka

Važno je naglasiti da ova dinamika reflektira regionalne ekonomske uticaje, gdje su zemlje često podložne sličnim kretanjima ekonomske aktivnosti kao zemlje Zapadne Evrope, što potvrđuje da ekonomska povezanost ima ključnu ulogu u oblikovanju kreditnih i ekonomskih strategija. Naime, u skladu s uobičajenim obrascem, zemlje u regionalnom kontekstu prate ekonomske trendove u zemljama Zapadne Evrope, a i empirijski podaci ukazuju na to da se fluktuacije ekonomske aktivnosti u eurozoni, s vremenskim odmakom od nekoliko mjeseci do godinu dana, reflektiraju sličnim dinamičkim obrazcem i u zemljama regije.

Ova sinhronizacija se smatra razumnom s obzirom na činjenicu da ekonomske performanse zemalja u našem okruženju uvelike ovise o potražnji za njihovim proizvodima na tržištu Zapadne Evrope, strana direktna ulaganja i strana bankarska vlasnička struktura iz zemalja Zapadne Evrope igraju ključnu ulogu. Osim ovisnosti o ovim vanjskim

faktorima, sličnosti među zemljama u regionu također proizlaze iz njihove međusobne povezanosti. Ova povezanost nije samo ekonomske prirode, već obuhvata i sličnosti u institucionalnom okruženju i regulativi koja ima korijene u zajedničkoj prošloj državi. (Centar za politike i upravljanje, 2014).

4.1.1. Doprinos finansijskog sektora ekonomskom razvoju zemlje

U nastavku rada ćemo koristiti podatke koji se odnose na kreditnu aktivnost stanovništva, štednju, oročenu štednju, štednju po viđenju, omjer kredita i štednje, depozite stanovništva, te omjer kredita i depozita stanovništva u Bosni i Hercegovini u periodu od 2017. do 2023. godine. Ovi podaci će poslužiti kao ključni indikatori u analizi kreditnog rasta i njegovog uticaja na ekonomski razvoj zemlje. Krediti stanovništva pružit će uvid u obujam finansijskih sredstava koja su građanima dostupna, dok će štednja, oročena štednja i štednja po viđenju pružiti informacije o finansijskim navikama i strategijama štednje građana. Omjer kredita i štednje odražava dinamiku između potrošnje i štednje, dok depoziti stanovništva i omjer kredita i depozita pružaju uvid u likvidnost banaka i opću finansijsku stabilnost. Kombiniranjem tih podataka, analiza će donijeti cjelovit uvid u ulogu kreditnog sektora u ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine.

U periodu od 2017. do 2023. godine, podaci o kreditima, štednji i depozitima stanovništva u Bosni i Hercegovini, dati u prethodnoj tabeli (Tabela 4.), pružaju uvid u dinamiku finansijskog sektora, reflektirajući ekonomske i finansijske trendove u zemlji. Iz navedenih podataka možemo uočiti kako obim kredita stanovništva kontinuirano raste, dosežući najvišu vrijednost od 8.394.301 miliona KM u 2023. godini, pa možemo zaključiti kako ovaj trend rasta sugerira snažnu potražnju građana za finansijskim sredstvima, a povećanje kreditne aktivnosti može poticati ekonomsku dinamiku putem podrške potrošnji i investicijama.

Tabela 4. Kreditnu aktivnost stanovništva u BiH (2017-2023)

<i>Kreditni, štednja i depoziti stanovništva</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>	<i>2023</i>
<i>Kreditni stanovništva</i>	6.358.707	6.853.979	7.400.278	7.281.540	7.613.327	8.022.374	8.394.301
<i>Štednja stanovništva</i>	8.250.280	8.804.099	9.573.449	9.915.320	10.448.942	10.312.471	10.822.678
<i>Oročena štednja</i>	4.125.240	4.126.382	4.280.620	4.089.390	3.976.925	3.347.737	3.245.493
<i>Štednja po viđenju</i>	4.125.040	4.677.717	5.292.829	5.825.930	6.472.017	6.964.734	7.577.194
<i>Kreditni/Štednja</i>	77%	78%	77%	73%	73%	78%	78%
<i>Depoziti stanovništva</i>	8.500.668	9.071.061	9.877.414	10.236.559	10.832.483	10.742.142	11.341.036
<i>Kreditni/Depoziti stanovništva</i>	75%	76%	75%	71%	70%	75%	74%

Izvor: FBA – Agencija za bankarstvo BiH

Nadalje, kada je riječ o štednji stanovništva, iz prethodne tabele vidimo da paralelno s kreditnim rastom, štednja građana također bilježi rast, s najvišom vrijednošću od 10.822.678 miliona KM u 2023. godini, što ukazuje na povjerenje građana u dugoročnu stabilnost ekonomije, s obzirom da štednja često odražava sigurnost i spremnost za buduće financijske izazove.

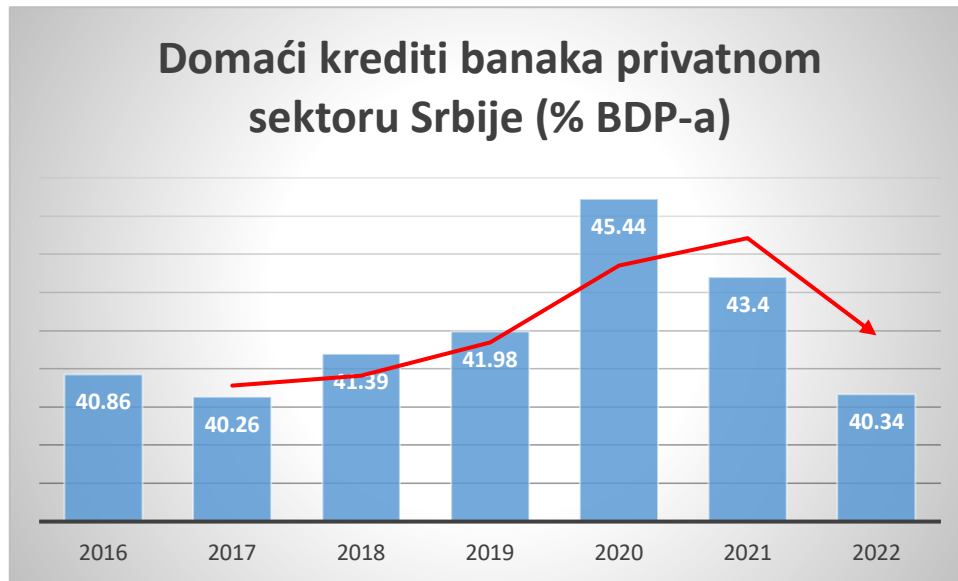
Zanimljivo je kako oročena štednja pokazuje varijacije tokom godina, dok štednja po viđenju kontinuirano raste, pri čemu razlike u ovim kategorijama mogu ukazivati na promjene u preferencijama građana, odnosno na želju za dugoročnijim ili fleksibilnijim oblikom štednje. Također, uočavamo kako omjer kredita prema štednji oscilira, s blagim smanjenjem u 2023. godini, ali ipak ostaje visok (78%). Ovaj omjer sugerira da građani i dalje preferiraju zaduživanje u odnosu na štednju, što može biti poticaj za ekonomske aktivnosti. Što se tiče depozita, na temelju podataka možemo zaključiti kako depoziti građana bilježe rast, dosežući najvišu vrijednost od 11.341.036 miliona KM u 2023. godini. Ovo je značajno s obzirom da visoki depoziti doprinose likvidnosti banaka i omogućuju im podršku kreditnim aktivnostima. Ipak, omjer kredita prema depozitima oscilira, s blagim smanjenjem u 2023. godini, ali ostaje na relativno visokoj razini (74%), što ukazuje na određenu ovisnost banaka o zaduživanju u odnosu na dostupne depozite građana.

U kontekstu ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine, analiza ovih podataka ukazuje na ključnu ulogu kreditnog sektora u podsticanju ekonomske aktivnosti. Rast kredita podržava investicije i potrošnju, dok štednja i depoziti obezbjeđuju stabilnost i likvidnost u finansijskom sektoru. Uprkos visokim kreditnim pokazateljima, građani pokazuju povjerenje u bankarski sektor, što uz njihovu aktivnu štednju ukazuje na stabilnu ekonomsku osnovu. Ova analiza daje korisne smjernice za formiranje ekonomske politike i podržava razumijevanje dinamike kreditnog sektora u procesu ekonomske tranzicije.

4.2. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Srbiji

Analizom podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru u Srbiji od 2016. do 2022. godine uočavamo dosljedan trend rasta kreditne aktivnosti. Postotak domaćih kredita u odnosu na BDP kreće se u relativnoj stabilnosti, s vrijednostima koje variraju od 40,26% do 45,44% tokom istraživanog razdoblja.

Grafik 6. Domaći krediti banaka privatnom sektoru Srbije

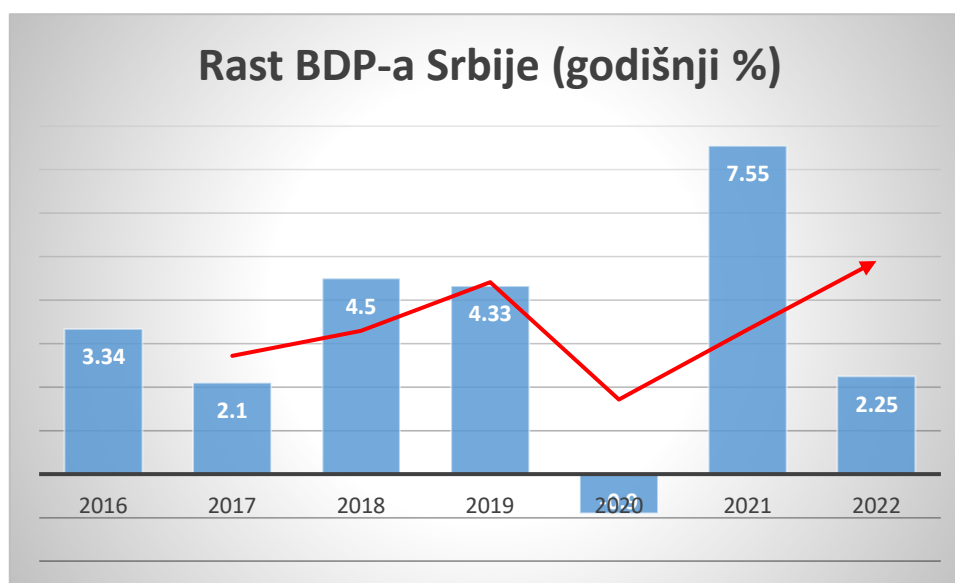

Izvor: Svjetska banka

Umjereni rast kreditiranja sugerira snažnu potražnju građana za finansijskim sredstvima. Međutim, važno je primijetiti blagi pad postotka u 2022. godini (40,34%), što može ukazivati na određeni oprez ili promjene u strategijama kreditiranja. Ovaj pad može biti rezultat različitih faktora, uključujući promjene u monetarnoj politici, ekonomsku nesigurnost ili prilagodbu banaka novonastalim uslovima. Osim toga, dinamika rasta kredita može biti osjetljiva na globalne ekonomske uvjete i politike centralnih banaka pri čemu povećanje kamatnih stopa ili promjene u pristupu likvidnosti mogu uticati na oblikovanje kreditnog okvira.

U svrhu analize kreditnog rasta i njegovog uticaja na ekonomski razvoj u Srbiji, pregledali smo podatke o godišnjem rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP-a). Ovi podaci su ključni jer ne samo da odražavaju opću ekonomsku aktivnost u zemlji, već i pružaju važan uvid u povezanost između kreditnog rasta i rasta BDP-a. Naime, krediti često služe kao podrška investicijama, potrošnji i drugim ekonomskim aktivnostima koje značajno doprinose ukupnom rastu BDP-a.

Grafik 7. Godišnji rast BDP-a Srbije

Izvor: Svjetska banka

Na temelju podataka o godišnjem rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Srbiji vidimo da je tokom razdoblja od 2016. do 2022. godine, prošla kroz dinamičan ekonomski put. U prvih nekoliko godina analiziranog perioda (2016. do 2019.), zemlja je bilježila stabilan ekonomski rast, postizući najviši postotak od 4,5% u 2018. godini. Ovi podaci svjedoče o pozitivnom trendu ekonomske aktivnosti i konzistentnom napretku. Međutim, globalni izazovi, posebno uzrokovani pandemijom COVID-19, imali su značajan uticaj na BDP Srbije u 2020. godini, što rezultira njegovim padom od -0,9%. Taj negativan rezultat odražava opće poteškoće koje su zemlje suočile tokom te turbulentne godine. U narednoj godini, Srbija je pokazala snažan oporavak s impresivnih 7,55% rasta BDP-a u 2021. godini, što svjedoči o brzom adaptaciji na promijenjene okolnosti, potencijalno podržanoj efikasnim ekonomskim politikama. Ipak, unatoč snažnom oporavku, 2022. godina bilježi usporen rast BDP-a od 2,25%, sugerirajući moguće izazove ili prilagodbe u ekonomskom okruženju.

Analizom podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru (% BDP-a) i godišnjem rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Srbiji tijekom perioda od 2016. do 2022. godine možemo izvesti ključne zaključke o ekonomskoj dinamici zemlje.

Grafik 8. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Srbiji

Izvor: Svjetska banka

Kako možemo vidjeti na prethodnom grafiku, u prvom dijelu analiziranog perioda, stabilan rast ekonomske aktivnosti bio je praćen konzistentnim povećanjem domaćih kredita. Međutim, 2020. godina bilježi pad BDP-a od -0,9%, što se povezuje s globalnim izazovima izazvanim pandemijom COVID-19. Snažan oporavak u 2021. godini, s rastom BDP-a od 7,55%, svjedoči o brznoj prilagodbi na promijenjene okolnosti. Unatoč tome, 2022. godina donosi usporen rast BDP-a od 2,25%, sugerirajući moguće nove izazove ili prilagodbe u ekonomskom okruženju. Sve ovo upućuje na složenu povezanost između kreditnog rasta i ekonomske aktivnosti u Srbiji.

Iz analize dostupnih podataka izvodimo zaključak da su se izazovi realnog sektora i stanovništva reflektirali na bankarski sektor, označavajući prijenos kriznih utjecaja na finansijske institucije. U relativno kratkom vremenskom razdoblju, banke su postale osjetljive na val krize, a trenutno okruženje karakterizira oprez među svim ključnim akterima na tržištu. Naime, banke su oprezne u plasiranju zajmova, vodeći se strahom od mogućeg povećanja broja nenaplativih kredita, građani su također oprezni, uzimajući u obzir neizvjesnost budućih prihoda, dok preduzeća, s druge strane, pokazuju oprez u vezi s novim investicijama te se često održavajući trenutni obim poslovanja, domaće kompanije se suočavaju s izazovom održavanja postojećeg nivoa aktivnosti. S obzirom na ograničen kapital domaćih firmi i iscrpljene rezerve stanovništva u Srbiji, malo je vjerojatno da će trenutna situacija značajno doprinijeti oporavku privrede.

Iako se bilježi nominalni rast bankarskih kredita u posljednjim godinama, uzimajući u obzir inflaciju kojoj svjedočimo u 2023. godini, ti rastovi su nedovoljni u usporedbi s periodom prije krize kada su krediti značajno poticali ekonomiju. Također, unatoč smanjenju pasivnih kamatnih stopa, izvori bankarskih sredstava ostaju skupi, posebno uzimajući u obzir nisku kreditnu aktivnost i visok postotak loših plasmana.

Dodatno, visoka referentna kamatna stopa Narodne banke Srbije, koja je u periodu od decembra 2022. godine do jula 2023. godine porasla sa 5% na 6.5% (IPC-Narodna banka Srbije, 2023), kao i obavezne rezerve, predstavljaju izazov u plasiranju jeftinijih zajmova, čime se značajna likvidna sredstva poslovnih banaka faktički immobiliziraju. Ovaj kompleksan okvir ukazuje na niz prepreka koje ograničavaju potencijalni doprinos kreditnog sektora u poticanju ekonomske aktivnosti i oporavka.

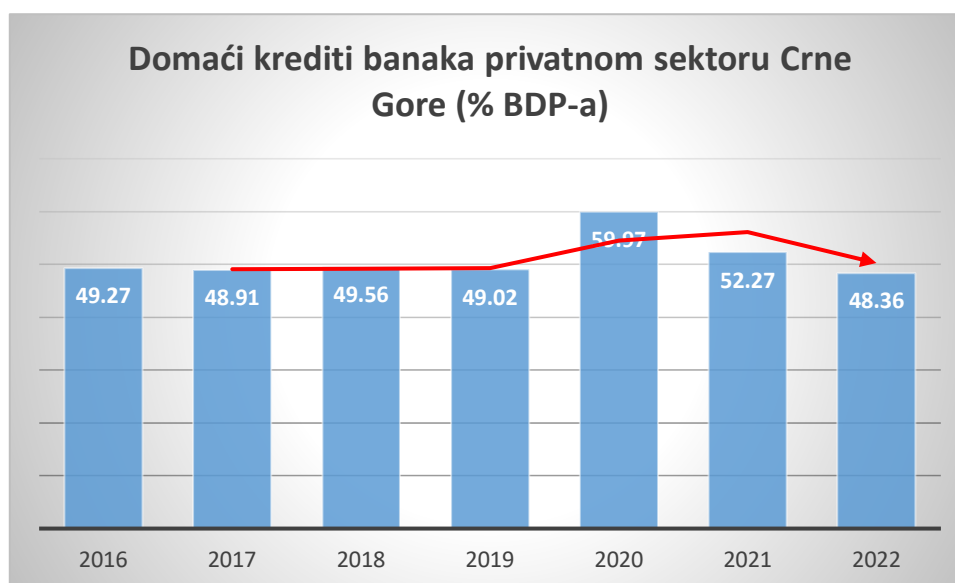
Osnovni koraci za poticanje kreditne aktivnosti banaka u Srbiji zahtijevaju značajne promjene, a ključne mjere uključuju unapređenje poslovnog okruženja i restrukturiranje loših kredita. Prvi korak podrazumijeva potrebu za fundamentalnim preokretom u domaćoj ekonomskoj politici, što obuhvata jasna i jednostavna pravila za sve tržišne učesnike, s naglaskom na smanjenju birokracije, pojednostavljenju procesa osnivanja preduzeća, ukidanju subvencija te efikasnijoj pravnoj zaštiti ugovora. Što se tiče loših kredita, pristupi njihovom rješavanju variraju, a nedavni koraci Narodne banke Srbije uključuju omogućavanje ustupanja dospjelih, nenaplaćenih potraživanja licima izvan finansijskog sektora te odgađanje i djelomično otpisivanje potraživanja od kompanija koje se podvrgavaju dobrovoljnom finansijskom restrukturiranju.

U širem kontekstu, pojavile su se i druge inovativne ideje, uključujući prijedlog o stvaranju posebnog fonda za smještaj loših plasmana. Međutim, važno je naglasiti da bi primjena ovakvog rješenja mogla izazvati potencijalne izazove, uključujući prebacivanje troškova lošeg upravljanja kreditima na teret javnih financija. Većina analitičara se suglasna da bi efikasniji pristup bio čisti komercijalni model, bez uplitanja države. To može uključivati prodaju potraživanja drugim kompanijama uz dogovoreni diskont, te sistematičniji pristup u aktiviranju i prodaji hipoteka, među ostalim strategijama. Stoga, poželjno bi bilo da banke preuzmu glavnu ulogu u procesu restrukturiranja loših zajmova, s obzirom na to da su ih one i stvorile. Nadalje, banke će vjerovatno imati najviše koristi od eventualnog budućeg razdoblja koje donosi novu kreditnu ekspanziju. (Gujančić, 2013).

4.3. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Crnoj Gori

Analizom podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru u Crnoj Gori od 2016. do 2022. godine primjećuje se dinamika koja može ukazivati na određene ekonomske trendove. U periodu od 2016. do 2019. godine, postojala je relativna stabilnost u udjelu domaćih kredita u BDP-u, s malim oscilacijama. Međutim, značajan skok zabilježen je 2020. godine, dostigavši 59,97% BDP-a, što sugerira veliki skok kreditne aktivnosti u poređenju sa veličinom ekonomije. Nakon toga, u 2021. godini, dolazi do pada na 52,27%, a zatim i daljnjeg smanjenja u 2022. godini na 48,36%. Ovaj trend ukazuje na potencijalnu promjenu u kreditnoj aktivnosti i ekonomskim uvjetima u zemlji.

Grafik 9. Domaći krediti banaka privatnom sektoru Crne Gore

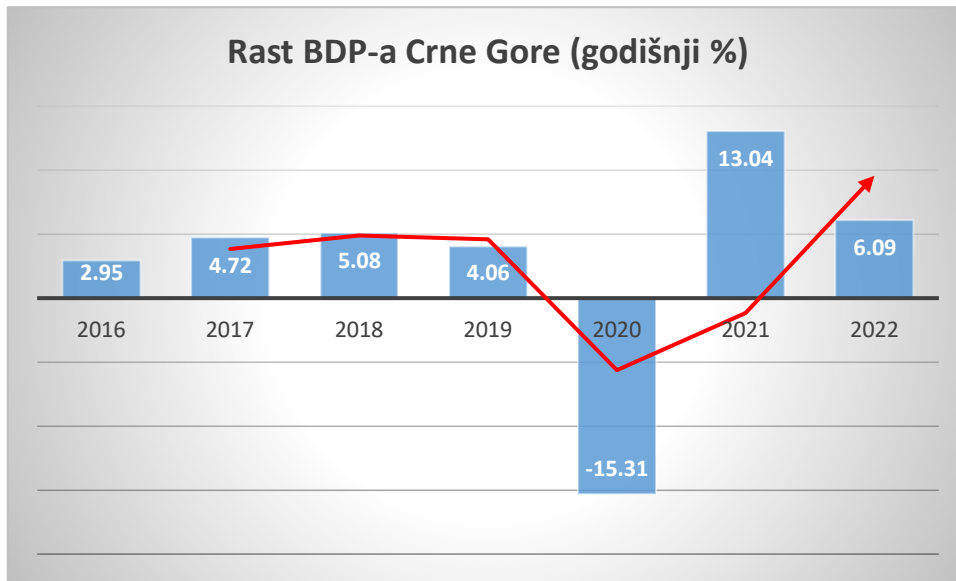

Izvor: Svjetska banka

Podaci o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru u Crnoj Gori od 2016. do 2022. godine sugeriraju na značajne promjene u potražnji građana za finansijskim sredstvima. Nagli porast udjela domaćih kredita u BDP-u, posebno evidentan u 2020. godini, ukazuje na snažan zahtjev i potrebu građana za finansijskim podrškama, bilo za osobnu potrošnju, investicije ili druge finansijske svrhe. Međutim, smanjenje udjela domaćih kredita u BDP-u u 2021. i 2022. godini sugerira da je potražnja za kreditima opala. Ovo može biti rezultat različitih faktora, uključujući ekonomske izazove, promjene u kamatnim stopama ili opću nesigurnost koja može utjecati na odluke građana o zaduživanju. Ipak, važno je naglasiti kako navedeni podaci često odražavaju i šire ekonomske trendove i potrebno je daljnje istraživanje kako bi se bolje razumjeli specifični razlozi iza ovih promjena u potražnji građana za finansijskim sredstvima u Crnoj Gori.

Analizom godišnjeg rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Crnoj Gori od 2016. do 2022. godine, uočavamo dinamičan ekonomski put. U 2016. godini, zemlja je ostvarila umjereni rast od 2,95%, koji se nastavio u idućim godinama s pozitivnim trendom od 4,72% u 2017. i 5,08% u 2018. godini. Međutim, 2019. godina donosi nešto sporiji rast od 4,06%.

Grafik 10. Godišnji rast BDP-a Crne Gore

Izvor: Svjetska banka

Godina 2020. označena je izazovima globalne pandemije, rezultirajući izrazito negativnim rastom BDP-a od -15,31%. Ipak, 2021. godina pokazuje snažan oporavak s rastom od 13,04%, ukazujući na brzu prilagodbu ekonomije. U 2022. godini, rast BDP-a ostaje pozitivan (6,09%), iako može signalizirati nešto umjereniji oporavak u poređenju sa prethodnom godinom. Analizom podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru (% BDP-a) i rastu BDP-a (godišnji %) u Crnoj Gori od 2016. do 2022. godine, možemo zaključiti da udio domaćih kredita u BDP-u pokazuje značajnu fluktuaciju tokom perioda, s posebnim porastom u 2020. godini (59,97%), što ukazuje na povećanu potražnju za finansijskim sredstvima, možda uslijed izazova uzrokovanih pandemijom.

Grafik 11. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Crnoj Gori

Izvor: Svjetska banka

Ekonomске izazove potvrđuje nagli pad BDP-a u 2020. godini (-15,31%), što se povezuje s globalnim ekonomskim neizvjesnostima prouzrokovanim pandemijom. Ipak, 2021. godina donosi snažan oporavak s rastom od 13,04%, a trend se nastavlja i u 2022. godini (6,09%). Promjene udjela kredita u BDP-u naglašavaju potrebu prilagodbe kreditne politike u skladu s dinamičnim ekonomskim uvjetima. Uticaj pandemije na ekonomiju jasno je vidljiv, dok brzi oporavak sugerira fleksibilnost ekonomske strukture.

4.3.1. Indikatori finansijske stabilnosti kreditnih institucija Crne Gore

U sklopu našeg istraživanja o kreditnom rastu i njegovom uticaju na ekonomski razvoj u Crnoj Gori, analizirat ćemo podatke o osnovnim indikatorima finansijske stabilnosti kreditnih institucija u Crnoj Gori u periodu od 2017-2022. godine (navedeni podaci za 2023. godinu nisu dostupni u statistici Nacionalne banke Crne Gore) s ciljem pružanja dublje analize kreditnog rasta i njegovog uticaja na ekonomski razvoj u zemlji. Razlozi za korištenje ovih podataka su mnogobrojni i odražavaju ključne aspekte relevantne za razumijevanje dinamike finansijskog sektora i njegovog doprinosa ekonomskom rastu. Kroz analizu niza ključnih finansijskih pokazatelja i identificirati ključne snage, izazove i potencijale u bankarskom sektoru Crne Gore te razumjeti kako banke utiču na kreditni rast i ukupni ekonomski razvoj zemlje.

Tabela 5. Indikatori finansijske stabilnosti kreditnih institucija u Crnoj Gori

<i>Osnovni indikatori finansijske stabilnosti za kreditne institucije</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>
<i>Ukupni regulatorni kapital / rizikom ponderisana aktiva</i>	16,4	15,6	17,7	18,5	18,5	19,3
<i>Osnovni regulatorni kapital / rizikom ponderisana aktiva</i>	15,0	14,4	18,1	17,4	17,4	18,4
<i>Neto nekvalitetni krediti / kapital</i>	28,9	21,0	14,9	21,2	22,6	21,4
<i>Nekvalitetni krediti / ukupni krediti</i>	8,3	7,4	5,1	5,9	6,8	6,3
<i>Nekvalitetni krediti / ukupni krediti</i>	7,3	6,7	4,7	5,5	6,2	5,7
<i>Koncentracija kredita po ekonomskim aktivnostima</i>	67,8	68,4	67,4	66,5	67,1	66,7
<i>Ispravke vrijednosti / nekvalitetni krediti</i>	42,1	56,7	52,9	40,0	42,4	43,0
<i>Povraćaj na aktivu</i>	0,9	0,7	1,2	0,5	0,7	1,7
<i>Povraćaj na kapital</i>	6,9	4,9	9,0	3,7	5,2	13,9
<i>Kamatna marža / bruto prihod</i>	54,5	56,1	56,6	60,8	55,6	54,0

<i>Nekamatni troškovi / bruto prihod</i>	73,7	82,5	75,0	74,4	74,1	58,4
<i>Likvidna aktiva / ukupna aktiva</i>	25,1	22,3	20,6	21,8	26,0	30,7
<i>Likvidna aktiva / kratkoročne obaveze</i>	49,2	35,4	31,1	35,1	39,7	42,9
<i>Stambeni krediti / ukupni krediti</i>	13,6	13,5	13,9	14,3	14,2	14,9
<i>Kreditni za poslovne nekretnine / ukupni krediti</i>	7,4	6,7	6,1	5,5	5,6	5,5

Izvor: Nacionalna banka Crne Gore, Izvještaj o stabilnosti finansijskog sistema, 2022. godina

U proteklih šest godina, analiza ključnih indikatora finansijske stabilnosti za kreditne institucije u Crnoj Gori pruža uvid u značajne promjene i razvoj bankarskog sektora. Ukupni regulatorni kapital u odnosu na rizikom ponderisanu aktivu pokazuje održiv rast, povećavajući se sa 16,4% u 2017. na 19,3% u 2022. godini, ukazujući na snažnu kapitalnu poziciju banaka. Učešće i rast ukupnog regulatornog kapitala u odnosu na rizikom ponderisanu aktivu su ključni indikatori finansijske stabilnosti banaka. Ovaj pokazatelj ukazuje na sposobnost banaka da apsorbiraju gubitke i rizike izloženosti, pružajući osnovu za održivo poslovanje.

Snažna kapitalna pozicija banaka značajna je i s aspekta kreditnog rasta i uticaja na ekonomski razvoj jer visok nivo regulatornog kapitala čini banke otpornijim na ekonomske izazove, recesije ili vanredne situacije i omogućava bankama da ostanu aktivne u pružanju podrške kreditnom sektoru i ekonomiji čak i u teškim vremenima.

Značajan pad udjela nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima (od 8,3% u 2017. na 6,3% u 2022.) svjedoči o poboljšanju kvaliteta portfolija kredita i smanjenju rizika nelikvidnosti. Istovremeno, postojan porast povrata na kapital (od 6,9% u 2017. na 13,9% u 2022.) ukazuje na efikasno upravljanje sredstvima i povećanje profitabilnosti u sektoru. U kontekstu navedenih podataka važno je naglasiti kako poboljšanje kvaliteta portfolija kredita, smanjenje rizika nelikvidnosti i povećanje profitabilnosti banaka igraju ključnu ulogu u podršci kreditnom rastu i uticaju na ekonomski razvoj u Crnoj Gori jer banke s jačim profitabilnim rezultatima i efikasnim alokacijama sredstava imaju veću sposobnost da podrže potrebe za kreditima u ekonomiji. Osim toga, povećanje povrata na kapital znači da banke ostvaruju veće prinose na svoje investicije, što omogućava bankama da akumuliraju kapital koji se može koristiti za podršku novim kreditima, posebno onima koji podržavaju ekonomske aktivnosti i investicije.

Stalni rast likvidne aktive u odnosu na ukupnu aktivu (od 25,1% u 2017. na 30,7% u 2022.) ukazuje na adekvatno upravljanje likvidnošću, čime se održava stabilnost bankarskog sektora. Porast udjela stambenih kredita u ukupnim kreditima (od 13,6% u 2017. na 14,9% u 2022.) ukazuje na kontinuiranu potražnju za ovom vrstom kredita, što može podržati sektor nekretnina. Osim toga, kamatna marža u odnosu na bruto prihod relativno se

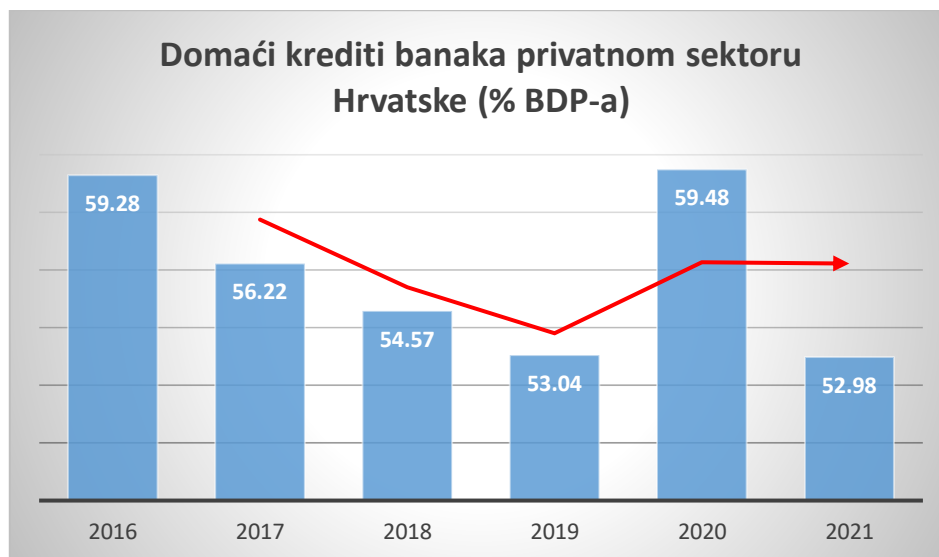
održava (od 54,5% u 2017. na 54,0% u 2022.), što ukazuje na održivost kamatnih prihoda u strukturi ukupnih prihoda banaka. Ovi pokazatelji zajedno sugeriraju na pozitivne tendencije u bankarskom sektoru, stvarajući čvrstu osnovu za podršku kreditnom rastu i doprinos ukupnom ekonomskom razvoju Crne Gore.

4.4. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Hrvatskoj

Analiza kreditne aktivnosti banaka privatnom sektoru u Hrvatskoj od 2016. do 2021. godine pruža uvid u dinamiku kreditiranja u zemlji. Udio domaćih kredita u BDP-u bilježi postepeni pad, smanjujući se sa 59,28% u 2016. na 52,98% u 2021. godini. Ovaj trend ukazuje na relativno smanjenje obima kreditiranja u odnosu na ukupnu ekonomsku aktivnost.

Posmatrane varijacije u kreditnom rastu tijekom analiziranog razdoblja mogu biti rezultat različitih faktora, uključujući ekonomske uvjete, kamatne stope i regulatorne promjene. Značajan porast udjela u 2020. godini može se povezati s ekonomskim izazovima uzrokovanim pandemijom COVID-19, što je moglo potaknuti aktivnost banaka u pružanju kredita kako bi podržale privatni sektor tokom krize. Važno je napomenuti da podaci za 2022. godinu nisu dostupni, što ograničava potpuniju analizu trenutnog stanja kreditnog sektora (Grafik 12.).

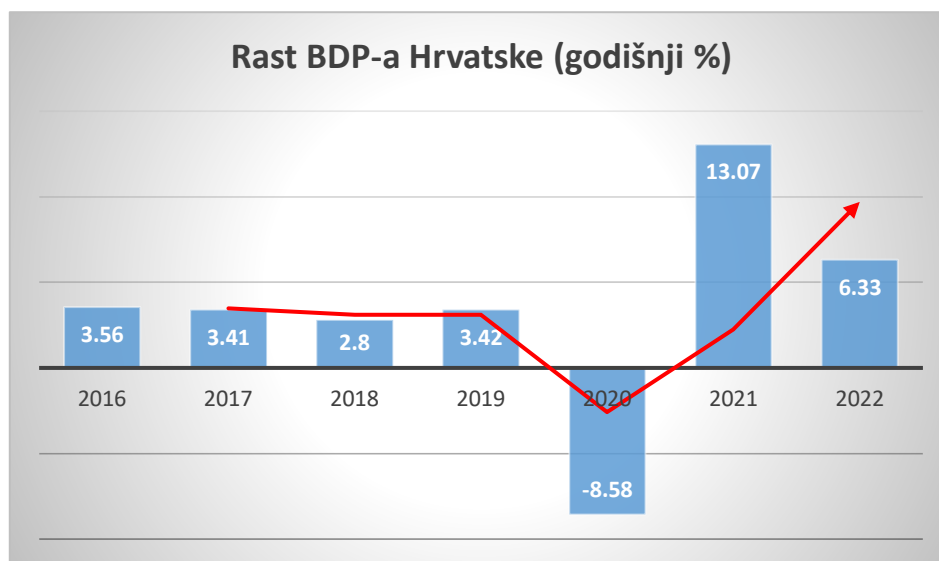
Grafik 12. Domaći krediti banaka privatnom sektoru Hrvatske

Izvor: Svjetska banka

Analiza godišnjeg rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Hrvatskoj od 2016. do 2022. godine pruža uvid u makroekonomske promjene tijekom navedenog razdoblja. Važno je napomenuti da su ovi podaci relevantni za kontekst analize kreditnog rasta i njegovog uticaja na ekonomski razvoj.

Grafik 13. Godišnji rast BDP-a Hrvatske

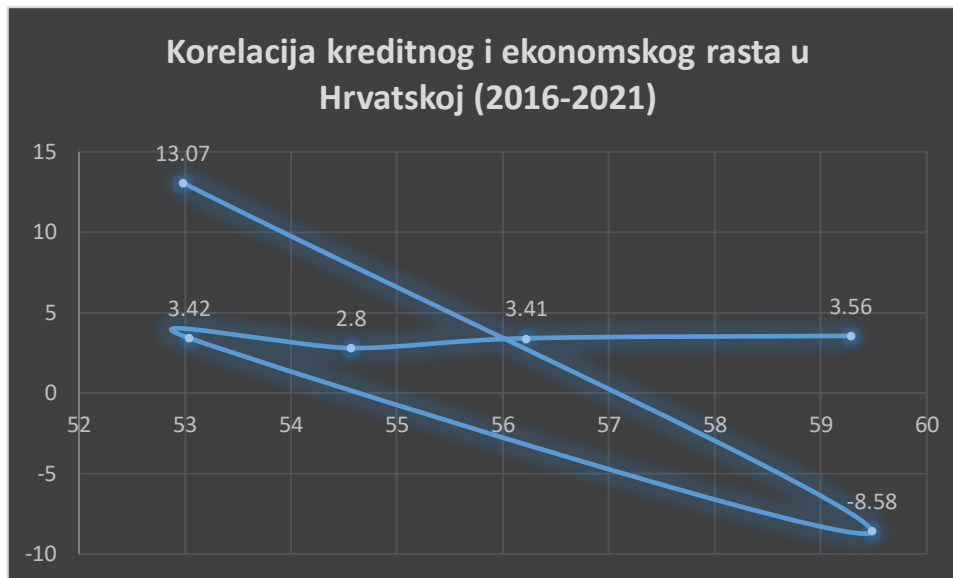
Izvor: Svjetska banka

Analiza godišnjeg rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Hrvatskoj od 2016. do 2022. godine pruža važan kontekst za razumijevanje uticaja kreditnog rasta na ekonomski razvoj. Stabilan rast BDP-a u 2016. i 2017. godini ukazuje na pozitivne makroekonomske trendove, s rastom od 3,56% i 3,41%, što je povoljno okruženje za kreditnu aktivnost banaka.

Nadalje, smanjenje rasta BDP-a u 2018. godini na 2,8% može ukazivati na određene izazove ili promjene u ekonomskom okruženju. Međutim, povećanje rasta u 2019. (3,42%) sugerira da je ekonomija Hrvatske ponovno pokazala otpornost, ali već 2020. godina bila je izuzetno teška zbog pandemije COVID-19, što se odrazilo u značajnom padu BDP-a od -8,58%. Ovaj negativan uticaj na ekonomiju mogao je imati ozbiljne posljedice na kreditnu aktivnost, s obzirom na izazove u poslovanju, povećanje rizika i smanjenje potrebe za zaduživanjem.

Oporavak u 2021. godini, evidentiran rast od 13,07%, vjerojatno je rezultat stimulativnih mjera i postepenog povratka ekonomske aktivnosti. Ovaj oporavak predstavlja pozitivan signal za potencijalni rast kreditne aktivnosti, podržavajući investicije i potrošnju. Daljnji rast u 2022. godini (6,33%) sugerira nastavak povoljnih ekonomskih uvjeta, što može poticati kreditni sektor da podrži ekonomski razvoj kroz financiranje projekata i podršku poslovnim subjektima. Sve ove dinamike između BDP-a i kreditnog rasta odražavaju kompleksnu vezu između makroekonomske stabilnosti i uloge kreditnog sektora u poticanju ekonomske aktivnosti.

Grafik 14. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Hrvatskoj

Izvor: Svjetska banka

U analizi podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru (% BDP-a) i godišnjem rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Hrvatskoj tokom perioda od 2016. do 2021. godine možemo primijetiti određene trendove i njihov potencijalni uticaj na ekonomsku dinamiku zemlje. U prvim godinama razmatranog perioda (2016. i 2017.), kada je rast BDP-a iznosio 3,56% i 3,41%, odnosno, domaći krediti banaka privatnom sektoru činili su značajan dio BDP-a (59,28% i 56,22%). Ovi podaci sugeriraju na aktivnu kreditnu aktivnost u podršci ekonomskom razvoju.

Smanjenje udjela domaćih kredita u BDP-u u narednim godinama (54,57% u 2018. i 53,04% u 2019.) pratilo je i nešto niži rast BDP-a u 2018. (2,8%) i 2019. (3,42%). Moguće je da je smanjenje kreditne aktivnosti uticalo na ekonomsku dinamiku ili je obrnuto.

Godina 2020. bila je posebno izazovna zbog pandemije COVID-19, što je rezultiralo značajnim padom BDP-a od -8,58%. U istom periodu, udio domaćih kredita u BDP-u porastao je na 59,48%. Ovo ukazuje na povećanu potrebu za zaduživanjem kao odgovor na ekonomske izazove. Ipak, uprkos teškoćama u 2020., 2021. godina je donijela snažan oporavak s rastom BDP-a od 13,07%. Udio domaćih kredita u BDP-u smanjen je na 52,98%, možda zbog opreza ili promjene u ekonomskim strategijama. Kako bi u nastavku rada detaljnije razmotrili ove strategije i procijenili finansijsku sliku bankarskog sektora u Hrvatskoj analizirali smo podatke koji se odnose na poslovanje kreditnih institucija u periodu od 2016. do 2022. godine.

4.4.1. Poslovanje kreditnih institucija u Hrvatskoj

Korištenje podataka o ključnim pokazateljima poslovanja kreditnih institucija u Hrvatskoj (Prinos na imovinu (ROA), Prinos na kapital (ROE), Pokazatelj troškovne efikasnosti

(CIR), Udio neprihodujućih dužničkih instrumenata u ukupnim dužničkim instrumentima (NPE), Udio neprihodujućih kredita u ukupnim kreditima (NPL), Pokrivenost neprihodujućih kredita umanjnjima vrijednosti, Stopa ukupnoga kapitala, Stopa osnovnoga kapitala, Stopa redovnoga osnovnoga kapitala, Omjer financijske poluge, Koeficijent likvidnosne pokrivenosti (LCR)) ima nekoliko značajnih svrha u kontekstu analize kreditnog rasta i uticaja na ekonomski razvoj jer ukazuju na kompleksnu povezanost između kreditne aktivnosti i ekonomske dinamike. Na temelju ove analize može se steći dublji uvid u stabilnost bankarskog sektora i njegovu sposobnost podrške ekonomskom rastu kroz procjenu profitabilnost banaka, efikasnost, rizike, te spremnost banaka za suočavanje s izazovima. Ove informacije pomažu stvaranju cjelovite slike o financijskom zdravlju sektora, identificirajući faktore koji utiču na kreditni rast i ekonomski razvoj u Hrvatskoj.

Tabela 6. Ključni pokazatelji poslovanja kreditnih institucija u Hrvatskoj (%)

<i>Ključni pokazatelji</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>
Prinos na imovinu (ROA)	1,23	0,85	1,21	1,37	0,60	1,17	0,99
Prinos na kapital (ROE)	9,24	5,91	8,40	9,82	4,40	8,75	8,16
Pokazatelj troškovne efikasnosti (CIR)	51,40	48,98	48,05	46,32	54,99	48,72	52,53
Udio neprihodujućih dužničkih instrumenata u ukupnim dužničkim instrumentima (NPE)	10,34	8,27	7,06	4,72	4,73	3,74	2,62
Udio neprihodujućih kredita u ukupnim kreditima (NPL)	12,07	8,73	7,49	5,47	5,42	4,33	3,01
Pokrivenost neprihodujućih kredita umanjnjima vrijednosti	63,62	61,64	60,41	68,01	64,05	63,16	66,98
Stopa ukupnoga kapitala	22,97	23,80	23,14	24,80	25,62	25,85	24,82
Stopa osnovnoga kapitala	21,34	22,37	22,06	23,96	25,05	25,38	24,22
Stopa redovnoga osnovnoga kapitala	21,34	22,37	22,06	23,84	24,92	25,13	23,99
Omjer financijske poluge	12,00	12,44	11,96	12,57	12,04	11,43	9,72
Koeficijent likvidnosne pokrivenosti (LCR)	193,98	190,83	164,38	173,71	181,94	202,48	241,36

Izvor: Hrvatska Narodna banka, Pokazatelji poslovanja kreditnih institucija

Kako možemo vidjeti na temelju podataka datih u prethodnoj tabeli, u proteklih sedam godina, analiza ključnih pokazatelja poslovanja kreditnih institucija u Hrvatskoj otkriva važne trendove u bankarskom sektoru, posebno s obzirom na kreditni rast i njegov uticaj na ekonomski razvoj. Stabilan rast Prinosa na imovinu (ROA) i Prinosa na kapital (ROE) od 2016. do 2019. godine ukazuje na kontinuiranu profitabilnost banaka, ključnu za podršku kreditnom rastu. S druge strane, 2020. godina, obilježena nižim vrijednostima, naglašava uticaj pandemije COVID-19 na bankarski sektor.

Nadalje, pokazatelj troškovne efikasnosti (CIR) varira tokom analiziranog perioda, s nižim vrijednostima u 2019. godini. Ovo sugerira da su banke tada efikasnije upravljale troškovima, što može pozitivno uticati na njihovu sposobnost podrške kreditnom rastu, a značajno smanjenje udjela neprihodujućih kredita u ukupnim kreditima (NPL) od 2016. do 2022. govori o poboljšanju kvaliteta portfolija, stvarajući povoljniji okvir za povećanje kreditne aktivnosti. Iako je omjer financijske poluge smanjen, ukazujući na oprezniji pristup zaduživanju, visoka pokrivenost neprihodujućih kredita umanjnjima vrijednosti odražava spremnost banaka za suočavanje s rizicima. Također, značajno je primjetiti da koeficijent likvidnosne pokrivenosti (LCR) bilježi konstantan rast, pružajući bankama potrebnu likvidnost za podršku ekonomskom rastu kroz plasiranje novih kredita.

Kada je u pitanju kreditni rast i njegov uticaj na ekonomski razvoj u Hrvatskoj posebno je značajno istaći period od posljednje tri godine. Naime, prema statistici Hrvatske Narodne banke (Hrvatska Narodna banka 2021-2023), u protekle tri godine, kreditni sektor Hrvatske bilježi značajne promjene koje se odražavaju na ekonomski razvoj zemlje. Krajem 2021. godine, ukupna imovina kreditnih institucija povećala se za 8,3%, dosegnuvši 500,8 mlrd. kuna. Povećanje ukupnih kredita za 7,6% uz smanjenje neprihodujućih kredita rezultiralo je poboljšanjem kvalitete portfolija, a udio neprihodujućih kredita (NPL) smanjen je s 5,4% na 4,3%. Bankarski sektor ostvario je dobit od 5,6 mlrd. kuna, što predstavlja rast od 108,8% u odnosu na 2020. godinu, potičući i povećanje profitabilnosti.

U 2022. godini, kreditne institucije nastavljaju s rastom, s ukupnom imovinom koja doseže 572,2 mlrd. kuna, povećavši se za 14,2%. Daljnje povećanje ukupnih kredita za 14,6% uz smanjenje NPL-ova za 20,3% rezultira daljnjim smanjenjem udjela NPL-ova u ukupnim kreditima, s 4,3% na 3,0%. Unatoč smanjenju stopa dobiti i ROA i ROE, kreditni sektor zadržava visoke vrijednosti kapitaliziranosti, a likvidnost je i dalje na visokoj razini, mjerena koeficijentom likvidnosne pokrivenosti (LCR) od 242,4%.

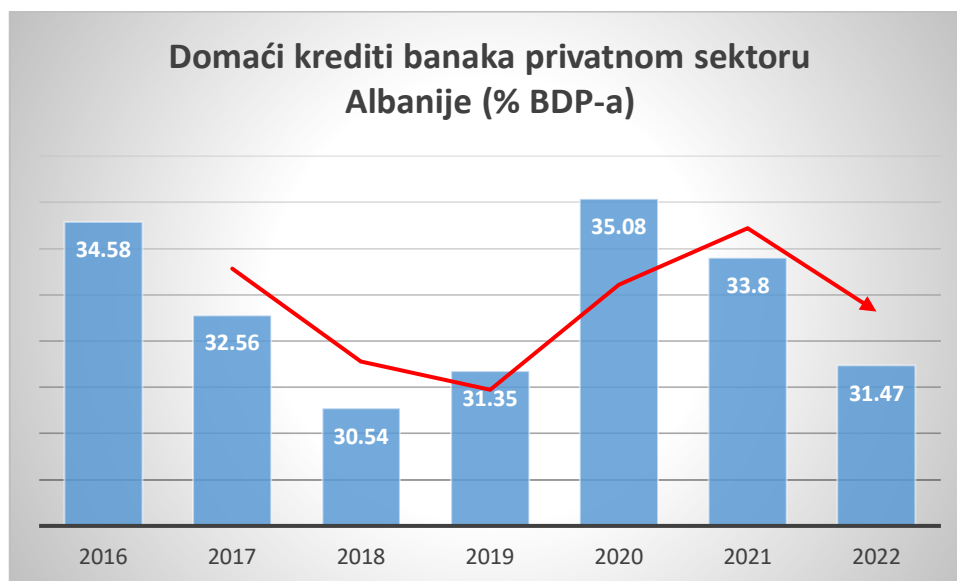
Također, u prva tri tromjesečja 2023. godine, kreditni sektor nastavlja rast s ukupnom imovinom od 78,2 mlrd. eura. Smanjenje NPL-ova za 10,6% rezultira udjelom od 2,7%, a dobit od 1,1 mlrd. eura pokazuje daljnju stabilnost. Prinosi na imovinu i kapital (ROA i ROE) rastu u odnosu na prethodno razdoblje, dok kreditni sektor zadržava visoke vrijednosti kapitaliziranosti i likvidnosti. Dakle, možemo doći do zaključka kako sve navedeno ukazuje na snažan rast kreditnog sektora, smanjenje rizika i povećanje profitabilnosti, što ukazuje na podršku kreditnom rastu i potencijalno povoljan uticaj na ekonomski razvoj Hrvatske.

4.5. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Albaniji

U periodu od 2016. do 2022. godine, domaći krediti banaka privatnom sektoru u Albaniji su pokazivali različite dinamike u odnosu na bruto domaći proizvod (BDP). Tokom 2016. godine, udio kredita u BDP-u iznosio je 34,58%, nakon čega je došlo do blagog smanjenja

u 2017. na 32,56%. U 2018. godini, taj udio dodatno se smanjio na 30,54%. Sljedeće godine, u 2019., zabilježeno je blago povećanje na 31,35%.

Grafik 15. Domaći krediti banaka privatnom sektoru Albanije

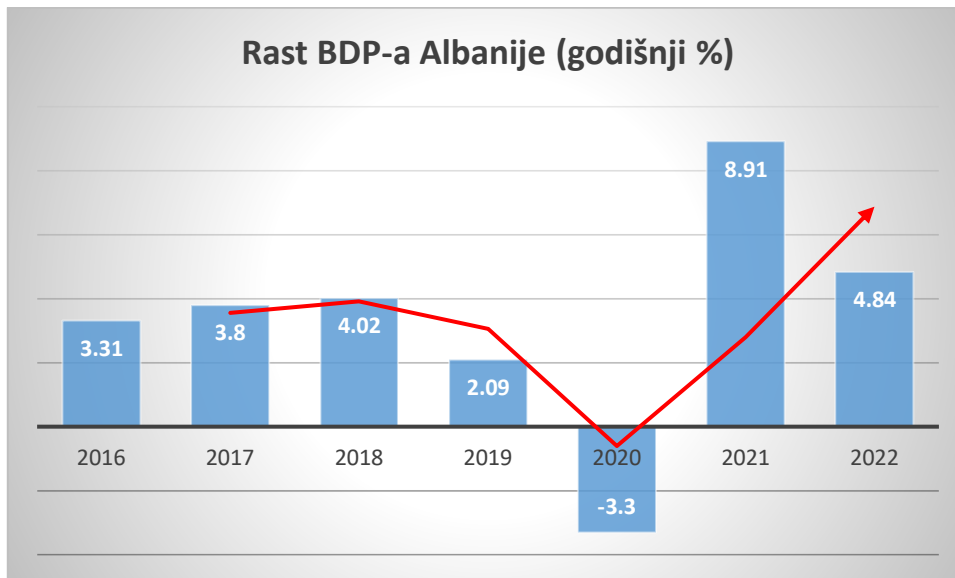
Izvor: Svjetska banka

Značajan skok dogodio se 2020. godine kada je udio kredita u BDP-u porastao na 35,08%, što može ukazivati na povećanu kreditnu aktivnost ili potrebu za zaduživanjem tokom izazovnih ekonomskih uvjeta izazvanih pandemijom ili drugim faktorima. U 2021. godini, iako su zabilježene određene fluktuacije, udio kredita ostao je značajan s 33,8% BDP-a. U 2022. godini, ponovno je došlo do smanjenja na 31,47%. Ovi podaci otkrivaju povezanost između kreditne aktivnosti i ekonomske dinamike u Albaniji tokom analiziranog perioda, pri čemu povećanje kreditne aktivnosti može biti povezano s potrebama za podrškom ekonomskom rastu, dok smanjenje udjela kredita može ukazivati na prilagodbe u finansijskom sektoru ili stabilizaciju ekonomske situacije.

Analizom podataka o rastu BDP-a možemo sagledati dinamiku ekonomske aktivnosti u Albaniji tokom promatranog perioda od sedam godina (2016-2022), te identificirati ključne godine s ekonomskim izazovima ili procvatom. U periodu od 2016. do 2022. godine, godišnji rast bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Albaniji pokazao je dinamiku koja odražava različite ekonomske trendove. Godine 2016. i 2017. karakterizirao je stabilan rast od 3,31% i 3,8%, što ukazuje na pozitivan ekonomski momentum. U 2018. godini, rast BDP-a porastao je na 4,02%, što je dodatno ukazivalo na ekonomski prosperitet. Međutim, 2019. godina donijela je smanjenje rasta na 2,09%, što može ukazivati na određene izazove ili usporavanje ekonomske aktivnosti. Izazovi su postali posebno očiti 2020. godine, kada je zabilježen negativan rast od -3,3%, vjerojatno posljedica pandemije COVID-19 koja je značajno uticala na globalnu ekonomiju. Ipak, kako možemo uočiti na narednom grafiku,

pozitivan obrat dogodio se 2021. godine s rastom od 8,91%, što ukazuje na oporavak ekonomije nakon prethodnih izazova. Ovaj oporavak se, s blagim usporavanjem, nastavio i u 2022. godini s rastom od 4,84%.

Grafik 16. Godišnji rast BDP-a Albanije

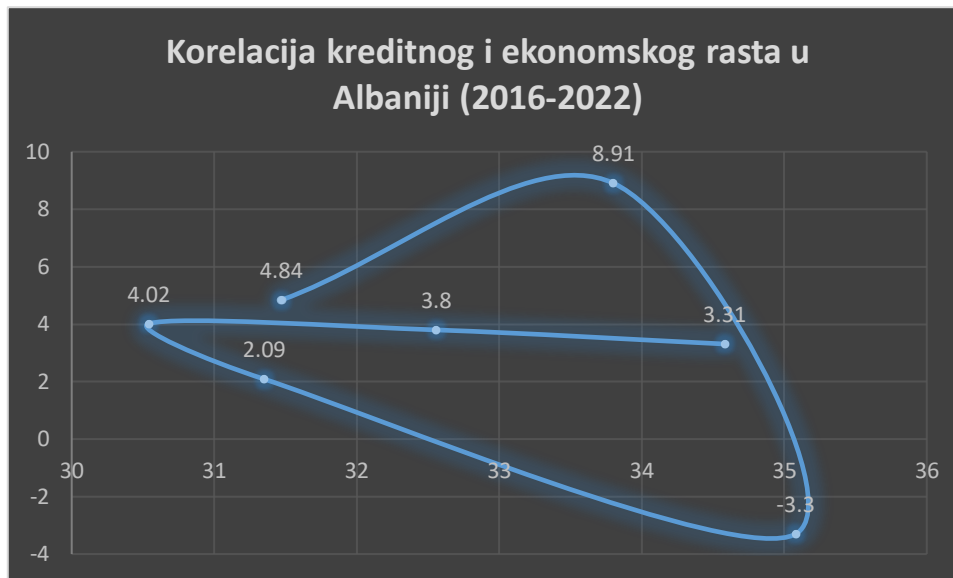

Izvor: Svjetska banka

Analiza podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru i godišnjem rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Albaniji od 2016. do 2022. godine pruža uvid u kompleksan odnos između kreditne aktivnosti i ekonomske dinamike. U 2016. i 2017. godini, Albanija je bilježila stabilan rast BDP-a od 3,31% i 3,8%, iako je udio domaćih kredita u BDP-u bio 34,58% i 32,56%. To sugerira na mogućnost da su i druge ekonomske aktivnosti doprinijele ukupnom ekonomskom rastu.

Nadalje, već 2018. godine zemlja je ostvarila značajan rast BDP-a od 4,02%, unatoč smanjenju udjela domaćih kredita na 30,54%, što pokazuje da su različiti sektori doprinijeli ekonomskom rastu. Nadalje, kako možemo uočiti na grafiku (Grafik 15.) kojim je predstavljena korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Albaniji, u 2019. godini, udio domaćih kredita u BDP-u porastao je na 31,35%, ali je rast BDP-a iznosio samo 2,09%, ukazujući na izazove u ekonomiji. Također, u 2020. godini, unatoč visokom udjelu domaćih kredita (35,08%), zemlja je doživjela negativan rast BDP-a od -3,3%, što je rezultat globalnih ekonomskih izazova izazvanih pandemijom, što potvrđuje i činjenica kako je u 2021. i 2022. godini, unatoč smanjenju udjela domaćih kredita, Albanija bilježila snažan oporavak s rastom BDP-a od 8,91% i 4,84%.

Grafik 17. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Albaniji

Izvor: Svjetska banka

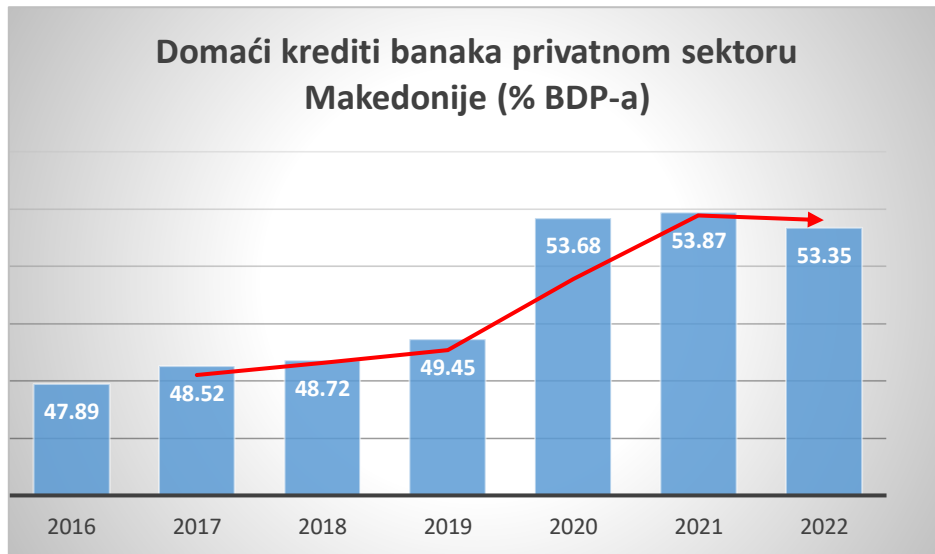
Na temelju provedena analize podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru i rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Albaniji od 2016. do 2022. godine možemo zaključiti kako isti ukazuju na kompleksan odnos između kreditnog rasta i ekonomske dinamike. Stabilan rast BDP-a uz smanjenje udjela kredita u početnim godinama sugerira na raznolikost izvora rasta. Oporavak ekonomije nakon izazova u 2020. godini, uz smanjenje udjela kredita, naglašava važnost prilagodljivih strategija poticanja ekonomske aktivnosti.

4.6. Kreditni rast i uticaj na ekonomski razvoj u Makedoniji

U periodu od 2016. do 2022. godine, domaći krediti banaka privatnom sektoru u Makedoniji pokazuju kontinuiran rast u odnosu na bruto domaći proizvod (BDP). Udio tih kredita u BDP-u povećao se s 47,89% u 2016. na 53,35% u 2022. godini. Ovaj trend sugerira značajnu ulogu bankarskog sektora u podržavanju ekonomske aktivnosti u zemlji.

Povećanje udjela kredita može ukazivati na intenzivniju kreditnu aktivnost banaka, što može biti pozitivno u smislu podrške investicijama i potrošnji. Međutim, istovremeno, važno je pratiti kvalitetu portfolija kredita kako bi se osiguralo održavanje finansijske stabilnosti. Ovo povećanje udjela kredita može imati pozitivan uticaj na ekonomski razvoj, pod pretpostavkom da su krediti usmereni prema produktivnim sektorima.

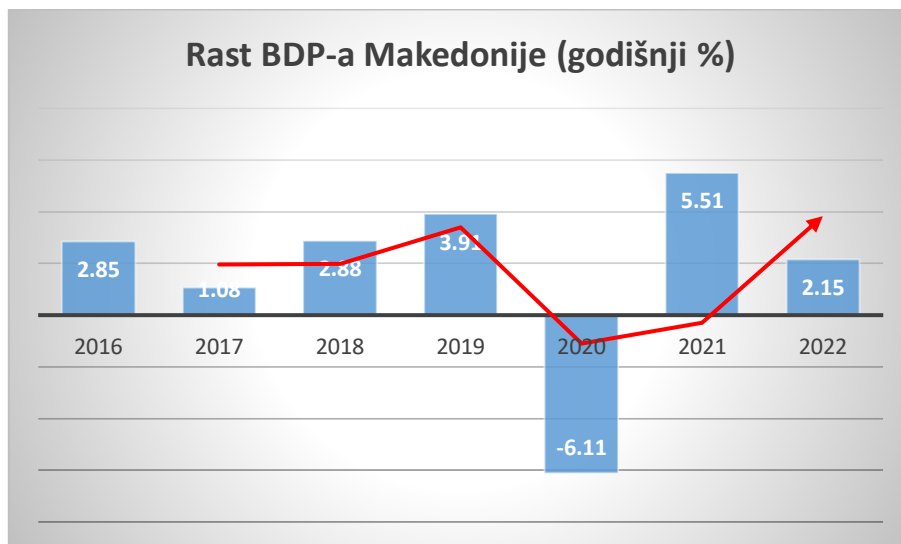
Grafik 18. Domaći krediti banaka privatnom sektoru Makedonije

Izvor: Svjetska banka

Kada je riječ o BDP-u Makedonije, prema podacima Svjetske banke dolazimo do zaključka kako je u periodu od 2016. do 2022. godine, Makedonija je doživjela različite faze ekonomske aktivnosti, što se odražava u godišnjem rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP-a). Naime, rast domaćih kredita banaka privatnom sektoru u Makedoniji u periodu od 2016. do 2022. godine pokazuje relativnu stabilnost, oscilirajući između 47,89% i 53,87% u odnosu na bruto domaći proizvod (BDP), ukazuje na kontinuiranu prisutnost kreditne aktivnosti u zemlji, što može biti ključni pokretač ekonomske ekspanzije.

Grafik 19. Godišnji rast BDP-a Makedonije

Izvor: Svjetska banka

Godišnji rast BDP-a u Makedoniji odražava dinamiku ekonomske aktivnosti. U godinama gdje je zabilježen pozitivan rast, kao što su 2016., 2017., 2018. i 2019. godina, može se

pretpostaviti da je kreditna aktivnost podržavala investicije i potrošnju, doprinoseći time rastu BDP-a. S druge strane, pad BDP-a u 2020. godini, uslijed globalnih ekonomskih izazova izazvanih pandemijom, mogao je uticati na smanjenje kreditne aktivnosti. Osim toga, opadanje godišnjeg rasta BDP-a u 2020. godini (-6,11%) može ukazivati na smanjenje potrošnje, investicija i opšte ekonomske aktivnosti, što može prouzrokovati smanjenje potražnje za kreditima. Međutim, oporavak u 2021. godini, sa značajnim rastom od 5,51%, može se povezati s ponovnim usponom kreditne aktivnosti koja podržava ekonomski oporavak, dok stabilnost u nivou domaćih kredita u odnosu na BDP u periodu od 2020. do 2022. godine ukazuje na očuvanje kreditne aktivnosti, uprkos izazovima i fluktuacijama u globalnoj ekonomiji.

Grafik 20. Korelacija kreditnog i ekonomskog rasta u Makedoniji

Izvor: Svjetska banka

Analiza podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru i godišnjem rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Makedoniji tokom perioda od 2016. do 2022. godine pruža uvid u dinamiku između kreditnog sektora i ekonomske aktivnosti. Stabilan rast domaćih kredita banaka privatnom sektoru u odnosu na BDP u periodu od 2016. do 2022. godine, koji se kretao od 47,89% do 53,87%, ukazuje na kontinuiranu prisutnost kreditne aktivnosti u zemlji. Ova stabilnost može biti faktor koji doprinosi održavanju ekonomske likvidnosti i podržava investicije i potrošnju.

Godišnji rast BDP-a u Makedoniji varirao je tokom analiziranog perioda. Pozitivan rast u 2016., 2017., 2018. i 2019. godini sugerise da je kreditna aktivnost možda podržavala ekonomske aktivnosti i doprinosila rastu. Međutim, značajan pad BDP-a u 2020. godini (-6,11%) povezan sa globalnim ekonomskim izazovima, poput pandemije, mogao je imati uticaj na smanjenje kreditne aktivnosti.

Oporavak u 2021. godini, sa značajnim rastom BDP-a od 5,51%, može ukazivati na ponovni uspon ekonomske aktivnosti, a stabilan nivo domaćih kredita sugerije na očuvanje kreditne aktivnosti tokom ovog oporavka. Blagi pad rasta BDP-a u 2022. godini (2,15%) može ukazivati na izazove, ali prisustvo visokog nivoa domaćih kredita može djelovati kao podrška ekonomiji. Ovi podaci ukazuju na kompleksnu povezanost između kreditnog sektora i ekonomske dinamike u Makedoniji, gdje kreditna aktivnost igra ulogu u podršci ekonomskom rastu, posebno tokom izazovnih perioda.

5. ZAKLJUČAK

Iz svega navedenog u ovom radu, kao prvo se može izvesti zaključak da kreditni rast neosporno utiče na ekonomski razvoj svake zemlje. Zemlje u regionu se generalno još uvijek nalaze u fazi ekonomskog i političkog razvoja, kao i unapređenja bankarskog sektora. Na osnovu podataka i literature koja je korištena prilikom izrade ovog rada, zaključujemo da sve zemlje regiona u posljednjih nekoliko godina bilježe nedovoljno veliki kreditni rast u poređenju sa razvijenim, zapadnoevropskim zemljama. Loš kreditni rast posljedica je sve manjeg povjerenja stanovništva u vladu i sigurnost njihovog zaposlenja, kao i loših i nestabilnih finansijskih primanja domaćinstava. Isto vrijedi i za preduzeća i kompanije u svim sagledanim državama regiona.

Komercijalne banke u svim zemljama regiona generalno još uvijek posluju umjereno stabilno. Pri tome je potrebno naglasiti da iste nastoje privući klijente gotovo svakodnevnim širenjem spektra različitih oblika kredita. No, kamate su još uvijek prilično visoke bez obzira o kojem tipu kredita se radilo. Komercijalne banke aktivno rade na minimiziranju kreditnih rizika. Ovi rizici često proizlaze iz modernih finansijskih proizvoda, kao što su opcije, kamatni swapovi, valutni swapovi, terminski ugovori i drugi, koji se istovremeno koriste kao alati zaštite od rizika. Svaka komercijalna banka poduzima mjere protiv kreditnog rizika.

Analizom podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru i godišnjem rastu bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori, Hrvatskoj, Albaniji i Makedoniji tokom perioda od 2016. do 2022. godine, sagledali smo dinamiku kreditnog sektora i njezin uticaj na ekonomski razvoj. U analizi podataka o domaćim kreditima banaka privatnom sektoru u Bosni i Hercegovini od 2016. do 2022. godine, uočen je opći trend smanjenja udjela kredita u BDP-u. Smanjenje udjela domaćih kredita banaka privatnom sektoru u BDP-u Bosne i Hercegovine od 2016. do 2022. godine može se povezati s promjenama u monetarnoj politici, uključujući moguće povećanje kamatnih stopa, što dovodi do povećanja troškova zaduživanja. Na temelju povezanosti između domaćih kredita banaka privatnom sektoru i rasta BDP-a u Bosni i Hercegovini tijekom ovog perioda, zaključuje se da udio domaćih kredita u BDP-u opada, dok ekonomija prolazi kroz izazovne faze. Unatoč snažnom oporavku u 2021. godini, udio kredita u BDP-u nastavlja padati, što ukazuje na oprez u kreditnoj aktivnosti u privatnom sektoru.

U Crnoj Gori, snažna kapitalna pozicija banaka, smanjenje nekvalitetnih kredita te efikasno upravljanje sredstvima i povećanje profitabilnosti predstavljaju pozitivne pokazatelje koji podržavaju kreditni rast i doprinose stabilnosti ekonomije. Hrvatska se tokom proteklog perioda suočila s fluktuacijama u rastu BDP-a, a analiza pokazatelja poslovanja kreditnih institucija ukazuje na važnost praćenja stabilnosti i profitabilnosti sektora kako bi podržao kreditni rast i ekonomski oporavak.

U Albaniji, odnos između domaćih kredita i rasta BDP-a pokazuje stabilnost kreditnog sektora, dok ekonomske oscilacije ističu potrebu za praćenjem kako kreditna aktivnost reaguje na izazove. Makedonija je pokazala stabilan rast domaćih kredita, ali i suočila se s varijacijama u godišnjem rastu BDP-a, a povezanost između ova dva elementa ukazuje na potrebu za pažljivim praćenjem u cilju održavanja ravnoteže između kreditnog sektora i ekonomske dinamike.

REFERENCE

- [1.] Agencija za bankarstvo Bosne i Hercegovine. *Odluka o uslovima za procjenu i dokumentovanje kreditne sposobnosti*. Sarajevo; 2014, str. 2.
- [2.] Bajraktarović L. *Monetarno - kreditni i devizni sistem*. Beograd: Univerzitet Singidunum; 2010.
- [3.] Bank for International Settlements (BIS), *Principles for the management of credit risk, 2000*.
- [4.] Barjaktarović, L., Ječmenica, D. Primjena koncepta šest sigma u bankarstvu, *Bankarstvo*, Udruženje banaka Srbije, Vol. 40, br. 1-2, 2011, str. 30.
- [5.] Bjelica V. - *Bankarstvo, teorija i praksa*, Ekonomski fakultet Novi Sad, Novi Sad, 2001.
- [6.] Blaschke, W., Jones, T.M., Majnovi G. Stress testing of financial system: an overview of issues, Methodologies and FSAP experience, *IMF Working paper WP/01/88*, 2001.
- [7.] Božina, L., *Novčana ekonomija*, MATE, Zagreb, 2004.
- [8.] Centar za politike i upravljanje. *Pregled ekonomskih pokazatelja u BiH za period 2010 - 2014, s osvrtom na regionalne trendove u tom periodu. 2014*.
- [9.] Čirović, M.: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006, str. 335.
- [10.] Dr. Kemal Kozarić, Dr. Nikola Fabris, *Monetarno kreditna politika*, Sarajevo 2012.
- [11.] Dušanić J. - *Poslovno bankarstvo*, Consseco institut, Srpsko Sarajevo - Beograd, 2003., str. 174.
- [12.] Dušanić J. - *Poslovno bankarstvo*, Consseco institut, Srpsko Sarajevo - Beograd, 2003., str. 176 - 178.
- [13.] Đukić Đ., Bjelica V., Ristić Ž. - *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003. str.130.
- [14.] Đukić Đ., Bjelica V., Ristić Ž. - *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet, Beograd. 2003., str. 186-187.
- [15.] Gregurek, M., Vidaković, N., *Bankarsko poslovanje*, RRIF, Zagreb, 2011.
- [16.] Hadžić M. *Bankarstvo*. Beograd: Univerzitet Singidunum; 2009.
- [17.] Hadžić, M.: *Bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007, str. 373.

- [18.] Hennie van Greuning, Sonja B. Bratanović, *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima*, 2006.
- [19.] HNB: *Financijska stabilnost*, siječan 2012, broj 8, Hrvatska Narodna Banka
- [20.] Jakovčević, D., *Upravljanje kreditnim rizikom u suvremenom bankarstvu*, TEB, Zagreb, 2000, str.35 - 36.
- [21.] Jazić, V.: Upravljanje kreditnim rizikom, časopis "*Finansije*", godina LXII, Br. 1-6/2007. str. 113 - 146.
- [22.] Jones, T., Hilbers, P., Graham, S. Stress testing financial systems: what to do when the governor calls?, *IMF working paper* 4/127/, 2004.
- [23.] Krstić B. *Bankarski menadžment*. Niš: Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet; 2004.
- [24.] Krznar, I. i Kunovac, D., *Uticaj vanjskih šokova na domaću inflaciju i BDP*, istraživanje Hrvatske narodne banke , I-28, Zagreb 2010.
- [25.] Nord R., Central and Eastern Europe and New Financial Architecture, *Finance and Development*, No 3 / 2000.
- [26.] Pravci razvoja Crne Gore 2013 - 2016. godine. Ministarstvo finansija Crne Gore. 2013.
- [27.] Rose P., Hudgins S., - *Bankarski menadžment i finansijske usluge*, Data status, Beograd, 2005., str. 7-8.
- [28.] Ross, S.A., Westerfield, R.W., Jordan, B.D., *Fundamentals of Corporate Finance*, IRWIN, Chicago, 1995, str.611.
- [29.] Vučić B., *Bankarstvo izbor ili sudbina*. Beograd: Udruženje građana-CER; 2002.
- [30.] Vučić B. *Banking choice or destiny*. Beograd: CER; 2003.
- [31.] Vunjak, N., *Finansijski menadžment*, Ekonomski fakultet, Subotica, 2005, str. 342
- [32.] Agencija za bankarstvo BiH, *Kreditna aktivnost stanovništva u BiH*, Dostupno na: <https://www.fba.ba/> (16.12.2023.)
- [33.] Cassidy, J. (2008): "*The Minsky Moment*." The New Yorker, Dostupno na: http://www.newyorker.com/talk/comment/2008/02/04/080204taco_talk_cassidy
- [34.] Dizdarević, E., *Manj posojil in težje življenje*, Dostupno na: <http://biznisplus.finance.si/8831563/Manj-posojil-in-te%C5%BEje-%C5%BEivljenje>
- [35.] Gujaničić N. *Da li je moguć rast kreditne aktivnosti u Srbiji: Ništa me ne pitaj* | Biznis i Finansije. Biznis i Finansije. 2013 [cited 27 October 2015]. Dostupno na <http://bif.rs/2013/10/da-li-je-moguc-rast-kreditne-aktivnosti-u-srbiji-nista-me-ne-pitaj/>

- [36.] Hrvatska Narodna banka, *Komentar kretanja u bankovnom sustavu (2021-2023)*, Dostupno na: <https://www.hnb.hr/web/guest/pretraga?q=Komentar+kretanja+u+bankovnom+sustavu> (17.12.2023.)
- [37.] Hrvatska Narodna banka, *Pokazatelji poslovanja kreditnih institucija*, Dostupno na: <https://www.hnb.hr/web/guest/pretraga?q=Odabrani+pokazatelji+strukture%2C+konzracije+i+poslovanja+kreditnih+institucija> (17.12.2023.)
- [38.] Indikator.ba., *Slab kreditni rast u BiH: Strah od kredita, kamate visoke*. Dostupno na: <http://indikator.ba/Vijest.aspx?p=1&id=9158&naslov=Slab+kreditni+rast+u+BiH%3A+Strah+od+kredita%2C+kamate+visoke>
- [39.] IPC, Statistički podaci za 2023. godinu: *Referentna kamatna stopa Narodna banka Srbije*, Dostupno na: https://ipc.rs/statisticki_podaci/2023/referentna-kamatna-stop-a-narodne-banke-srbije (17.12.2023.)
- [40.] Krediti.rs. *Da li je Srbija lider regiona?* / Krediti.rs blog 2015 [cited 27 October 2015]. Dostupno na : <http://www.krediti.rs/blog/da-li-je-srbija-lider-regiona/>
- [41.] Nacionalna banka Crne Gore, *Izveštaj o stabilnosti finansijskog sistema, 2022. Godina*, Dostupno na: <https://www.cbcbg.me/me/publikacije/redovne-publikacije/izvjestaj-o-stabilnosti-finansijskog-sistema> (17.12.2023.)